

Bijlagerapport Evaluatie per maatregel

Midterm Evaluatie POP2 2007-2013

Eindrapport december 2010

Opdrachtgever: Regiebureau POP

Deze evaluatie is medegefinancierd door het Europees Landbouwfonds voor
Plattelandontwikkeling (ELPFO): Europa investeert in zijn platteland

Uitgevoerd door ECORYS Nederland BV in samenwerking met Witteveen+Bos

Rotterdam, december 2010

ECORYS Nederland BV
Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com
W www.ecorys.nl
K.v.K. nr. 24316726

ECORYS Regio, Strategie & Ondernemerschap
T 010 453 87 99
F 010 453 86 50

	Initialen	Datum
Auteur(s)		
Tegenlezer		
Lay-out / editing		

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 As 1: Verbetering concurrentievermogen	9
1.1 Doelstellingen van As 1	9
1.2 Voortgang maatregel 111: Beroepsopleiding en voorlichting	9
1.3 Voortgang maatregel 114: Gebruik van adviesdiensten	12
1.4 Voortgang maatregel 121: Modernisering van landbouwbedrijven	15
1.5 Voortgang maatregel 123: Verhoging toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten (nog niet in uitvoering genomen)	19
1.6 Voortgang maatregel 124: Samenwerking bij innovatie	19
1.7 Voortgang maatregel 125: Infrastructuur voor de ontwikkeling/ aanpassing van land- en bosbouw	22
1.8 Voortgang maatregel 132: Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen	26
1.9 Voortgang maatregel 133: Activiteiten op het gebied van voorlichting en afzetbevordering (nog niet in uitvoering genomen)	29
2 As 2: Verbetering van het milieu en het platteland	31
2.1 Doelstellingen as 2	31
2.2 Voortgang maatregel 212: Betalingen aan landbouwers in gebieden met handicaps anders dan berggebieden	31
2.3 Voortgang maatregel 214: Agromilieubetalingen	34
2.4 Voortgang maatregel 216: Steun voor niet-productieve investeringen	39
2.5 Voortgang maatregel 221: Eerste bebossing van landbouwgrond	41
3 As 3: De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie	44
3.1 Doelstellingen as 3	44
3.2 Voortgang maatregel 311 Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten	44
3.3 Voortgang maatregel 312: Steun voor de oprichting en ontwikkeling van ondernemingen (nieuwe ondernemingen)	48
3.4 Voortgang maatregel 313: Bevordering van toeristische activiteiten	50
3.5 Voortgang maatregel 321: Basisvoorziening voor de economie en plattelandsbevolking	53
3.6 Voortgang maatregel 322: Dorpsvernieuwing en ontwikkeling	56
3.7 Voortgang maatregel 323: Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed	59

3.8	Voortgang maatregel 341: Een maatregel betreffende verwerving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie	61
4	As 4: Uitvoering van de Leader-aanpak	63
4.1	Doelstelling as 4	63
4.2	Voortgang maatregel 41: De uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsstrategieën.	63
4.3	Voortgang maatregel 421	68
4.4	Voortgang maatregel 431	71

Inleiding

In dit Bijlagenrapport wordt in dit rapport per maatregel de voortgang van de uitvoering in de periode 2007-2009 beschreven in termen van output, resultaat en uitputting van het beschikbare budget. Daarnaast worden de gemeenschappelijke -voorgeschreven- EU evaluatievragen beantwoord.

In de midterm evaluatie is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de gegevens die in het monitoringsysteem van het POP2 voor de *programma-indicatoren* (output en resultaat) worden verzameld. Echter, een groot aantal van de voorgeschreven EU evaluatievragen kon niet worden beantwoord met de bestaande programma-indicatoren. Voor deze EU vragen zijn door de evaluatoren extra indicatoren opgesteld. Door middel van interviews en een enquête onder begunstigden is geprobeerd deze indicatoren te kwantificeren. Door de lage respons op de enquête zijn de uitkomsten beperkt bruikbaar gebleken voor de midterm evaluatie. Voor de aanvullende indicatoren is in interviews met sleutelfiguren extra informatie verzameld.

In het programmadocument POP2 staan geen afzonderlijke *streefwaarden* voor de periode 2007-2009 vermeld. In overleg met de begeleidingsgroep hebben de evaluatoren zelf de streefwaarden voor de periode 2007-2009 vastgesteld. Voor de beoordeling of de uitvoering van een maatregel met betrekking tot de geformuleerde indicator op schema ligt, wordt een bandbreedte aangehouden: de waarde van een indicator gerealiseerd in de periode tot en met 31 december 2009 ligt tussen 30% en 50% van het in het programma vastgelegde einddoel dat in 2013 dient te zijn bereikt. Bij de vaststelling van deze bandbreedte is rekening gehouden met het feit dat pas halverwege 2007 de formele instemming van de EU bekend was en de feitelijke uitvoering van POP2 kon beginnen. Met kleuren is in de tabellen aangegeven of de uitvoering van een maatregel op schema ligt (groen) dan wel voor loopt (blauw) of achter loopt (rood).

De voor de midterm evaluatie voorgeschreven *EU-evaluatievragen* zijn sterk gericht op de omvang van de impact van het programma. Met een evaluatie halverwege de programmaperiode zijn dit soort impact vragen niet of nauwelijks te beantwoorden. Immers, de uiteindelijke effecten van het programma in termen van werkgelegenheid, bruto toegevoegde waarde, leefklimaat en aantrekkelijkheid zijn -als ze zich al voordoen- pas op langere termijn te merken.

Zie voor verdere details betreffende de aanpak het Bijlagerapport Methodologie.

1 As 1: Verbetering concurrentievermogen

1.1 Doelstellingen van As 1

Doelstellingen van As 1 van het POP 2007-2013 zijn:

- Fysieke uitrusting en ruimtelijke structuur van de landbouw verbeteren;
- Beter voldoen aan de maatschappelijke randvoorwaarden op het gebied van milieu, waterbeheer, voedselkwaliteit, diergezondheid en dierenwelzijn; en
- Ondernemerschap en het innovatieve vermogen van de agrarische sector (verder) versterken.

Om deze doelstellingen te bewerkstelligen heeft Nederland onder As 1 acht maatregelen opgenomen, waarvan er medio 2010 twee maatregelen (123 en 133) nog niet zijn opgesteld.

1.2 Voortgang maatregel 111: Beroepsopleiding en voorlichting

1.2.1 Output

Ten aanzien van de output van maatregel 111 zijn een aantal doelstellingen geformuleerd. Het gaat hierbij om:

- Aantal gevolgde trainingen, opleidingen en ontvangen adviezen: 700;
- Aantal deelnemers demonstratieprojecten: 7.100;
- Aantal deelnemers praktijknetwerken: 4.700; en
- Aantal trainingdagen: 36.700.

Het aantal gevolgde trainingen, opleidingen en ontvangen adviezen bedroeg op 31-12-2009 ruim 3.030. De voortgang op dit punt loopt hiermee ver voor op schema. Hetzelfde geldt in iets mindere mate voor het aantal deelnemers aan demonstratieprojecten. Eind 2009 hebben naar schatting ruim 14.000 mensen hieraan deelgenomen (Bron: DR). Dit vertaalt zich bij de gevolgde trainingen, opleidingen en ontvangen enerzijds en het aantal demonstratieprojecten anderzijds in respectievelijk 4.747 en 14.019 trainingdagen. Beide onderdelen van maatregel 111 lopen hiermee ver voor op schema.

Voor wat betreft het aantal deelnemers aan praktijknetwerken geldt dit niet. Met een totaal aantal van 55 deelnemers (1.342 trainingdagen) blijft de voortgang in dit onderdeel van maatregel 111 ver achter bij de streefwaarde.

1.2.2 Resultaat

Ten aanzien van het resultaat van maatregel 111 wordt een stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven/ondernemingen nagestreefd. In de uitgevoerde enquête gaf 34% van de begunstigden aan dat de ontvangen trainingen en opleidingen een positieve invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het bedrijfsinkomen. Hiermee is de beoordeling van het resultaat van maatregel 111 positief.

De andere resultaatindicator voor de uitvoering van maatregel 111 betreft het aantal deelnemers dat een opleidingsactiviteit op het gebied van land- en/of bosbouw, met succes heeft beëindigd. Met een totaal aantal van 17.106 deelnemers loopt de voortgang op deze indicator voor op schema.

1.2.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 111 is het oorspronkelijke EU-budget vastgesteld op 14,7 miljoen euro. Inclusief nationale bijdrage en top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 40,7 miljoen euro. Voor maatregel 111 komen geen gelden beschikbaar via modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB).

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In de periode tot 31-12-2009 werd echter 7,6 miljoen euro gedeclareerd, bijna 19 procent van het beschikbare budget (incl. top-ups). Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 111 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommiteerde projecten in de periode tot 31-12-2009 komt echter een geheel ander beeld naar voren. Het gecommiteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog geen *einddeclaratie* was afgegeven.

Uit de analyse van de gecommiteerde budgetten blijkt dat het beschikbare budget voor de maatregel exclusief top-ups voor 34% is uitgeput. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 111 op schema.

Tabel 1.1 Financiële voortgang maatregel 111

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
29,4 mln euro	40,7 mln euro	7,6 mln euro 18,7%**	13,8 mln euro 47,1% van kolom 1* 34,0% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

1.2.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben de acties op het gebied van opleidingen, voorlichting en verspreiding van kennis tot een verbetering van andere aspecten in verband met het concurrentievermogen van de landbouw-, voedsel- en bosbouwsector?

Uit de enquête blijkt dat de concurrentiepositie van de bedrijven met name is versterkt door het aanbieden van een betere kwaliteit van producten (40% van de begunstigen) en/of een betere kennis van de markt (43%). De trainingen en opleidingen hebben er maar in beperkte mate toe geleid dat de begunstigen tegen een lagere prijs konden produceren (11%). Iets meer dan 20% van de begunstigen gaf in de enquête aan dat de trainingen en opleidingen hebben bijgedragen aan een verbetering van de naamsbekendheid van hun bedrijf.

In welke mate hebben opleidingsactiviteiten een bijdrage geleverd aan duurzaam landbeheer (inclusief duurzaam beheer natuurlijke hulpbronnen)?

In de afgelopen jaren is het budget voor deze maatregel aanzienlijk verhoogd. Er wordt ingezet op het ondersteunen van voorlichtingsactiviteiten op het gebied van hernieuwbare energie, energiebesparing en emissies van broeikasgassen, biodiversiteit en duurzame landbouwmethoden, om zo meer bewustwording en ondernemerschap in de sector te stimuleren. Er zijn geen kwantitatieve gegevens beschikbaar over de mate waarin deze voorlichtingsactiviteiten ook daadwerkelijk een bijdrage hebben geleverd aan duurzaam landbeheer. Wel geldt dat de onderwerpen waarop de voorlichtingsactiviteiten zich richten potentieel kunnen bijdragen aan het stimuleren van een duurzaam landbeheer zoals in de vraag wordt bedoeld.

In welke mate zijn de cursussen waarvoor bijstand is verleend, afgestemd op de behoeften en in overeenstemming met de andere maatregelen van het programma?

De eisen die worden gesteld aan de aanvraag voor subsidie vanuit deze maatregel (boer moet zelf aanvraag indienen en training/opleiding cofinancieren) maken enerzijds dat deze maatregel direct aansluit op de behoeften van de boer. Anderzijds verhoogt de eis dat de direct begunstigde zelf de aanvraag moet indienen, de drempel voor ondernemers om gebruik te maken van de mogelijkheden van deze maatregel. In de eerste plaats leidt deze eis tot een relatief grote administratieve druk bij de ondernemers en in de tweede plaats is het voor kleine bedrijven vaak moeilijk om garant te staan voor de subsidies. Intermediairs als LTO hebben nu mogelijkheden gevonden om namens de ondernemers aanvragen in te dienen. Dit gaat in het algemeen echter met hoge (niet-declareerbare) uitvoeringskosten gepaard. Op het moment dat de intermediairs evenals in POP1 direct begunstigen worden, kunnen waarschijnlijk meer maatschappelijke thema's in het trainings- en opleidingsaanbod worden opgenomen.

1.2.5 Aanbevelingen en conclusie

De voortgang in de uitvoering van maatregel 111 op het gebied van output loopt voor wat betreft de gevolgde trainingen, opleidingen, ontvangen adviezen en demonstratieprojecten voor, maar blijft achter voor wat betreft het aantal deelnemers aan praktijknetwerken. Het resultaat van de maatregel wordt positief beoordeeld. De indicator met betrekking tot de ontwikkeling van de toegevoegde waarde kan op basis van de uitgevoerde enquête als positief worden beoordeeld, terwijl de uitvoering van de maatregel qua aantal deelnemers

dat de opleidingsactiviteit met succes heeft beëindigd zelfs voor loopt op schema. De financiële voortgang loopt vooral dankzij de committeringen “op schema”.

De vraag is echter of met de huidige inzet van de maatregel de bovenliggende doelstellingen zoals die in de EU-evaluatievragen naar voren komen (duurzaam landbeheer, concurrentievermogen) kunnen worden behaald. Het verdient aanbeveling om intermediairs (weer) de mogelijkheid te bieden direct begunstigden te worden. Dit is mogelijk volgens EU regelgeving maar wordt geremd vanuit de landelijke inzet van de maatregel (via RLS). Door intermediairs (weer) de mogelijkheid te bieden direct begunstigden te worden, kunnen mogelijk meer maatschappelijke thema's in het trainings- en opleidingsaanbod worden opgenomen.

Tabel 1.2 Overzicht voortgang maatregel 111

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal gevolgde trainingen, opleidingen en ontvangen adviezen	433%
Aantal deelnemers demonstratieprojecten	197%
Aantal deelnemers praktijknetwerken	1%
Aantal trainingdagen	55%
Resultaat	
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	Kwalitatieve inschatting
Aantal deelnemers dat de opleidingsactiviteit met succes heeft beëindigd.	137%
Financieel	34,0%

1.3 Voortgang maatregel 114: Gebruik van adviesdiensten

1.3.1 Output

Ten aanzien van de voortgang van maatregel 114 geldt voor de periode 2007-2009 een doelstelling van 4.253 tot 7.088 begunstigden. Met een totaal aantal van 875 blijft de uitvoering van de maatregel hierbij duidelijk achter. Het is hiermee zeer de vraag of de streefwaarde van meer dan 14.000 gesteunde landbouwers tot 2015 kan worden gehaald. Anderzijds hebben de veranderingen in de randvoorwaarden wel een duidelijke impuls gegeven in het afgelopen jaar (zie ook financiële voortgang).

Een mogelijke verklaring voor de achterblijvende voortgang is een geringe bekendheid met de mogelijkheden van deze subsidiemaatregel. LTO heeft aangegeven dat de communicatie over deze maatregel, zowel naar buiten als intern bij de verschillende uitvoeringsorganisaties, kan worden verbeterd.

1.3.2 Resultaat

Ten aanzien van het resultaat van maatregel 114 wordt een stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven/ondernemingen nagestreefd. In de uitgevoerde enquête gaf 60% van de begunstigden aan dat de ontvangen adviesdiensten een positieve

invloed hebben gehad op de ontwikkeling van het bedrijfsinkomen. De respons op deze maatregel was in de enquête echter dermate beperkt (n=10) dat hieraan geen conclusies kunnen en mogen worden verbonden. Andere bronnen zijn niet voorhanden.

1.3.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 114 is het oorspronkelijke EU-budget vastgesteld op 4,5 miljoen euro. Inclusief nationale bijdrage en top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 13,4 miljoen euro.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In de periode tot 31-12-2009 werd echter 1,0 miljoen euro gedeclareerd, bijna 8 procent van het beschikbare budget (incl. top-ups). Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 114 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31-12-2009 komt echter een iets ander beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog geen *einddeclaratie* was afgegeven.

Uit de analyse van de gecommitteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijk beschikbare budget (incl. top-ups) op 31-12-2009 bijna voor ruim 15% was gecommitteerd. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 114 achter op schema.

Tabel 1.3 Financiële voortgang maatregel 114

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
9 mln euro	13,4 mln euro	1,0 mln euro 7,8%**	2,0 mln euro 22,5% van kolom 1* 15,2% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

1.3.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft het programma het beheer en de economische prestaties van landbouw- en bosbouwbedrijven verbeterd?

Uit de uitgevoerde enquête volgt dat de adviesdiensten bij 60% van de begunstigen een positieve invloed hebben gehad op de ontwikkeling van het bedrijfsinkomen. De respons op deze maatregel was in de enquête echter dermate beperkt (n=10) dat hieraan geen conclusies kunnen en mogen worden verbonden. Andere bronnen zijn niet voorhanden.

In welke mate heeft het programma een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het menselijk potentieel van de landbouw?

Gezien het beperkte totaal aantal begunstigden zal de invloed van de maatregel op het verbeteren van het menselijk potentieel van de totale landbouw beperkt zijn. Anderzijds gaven enkele begunstigden aan dat de adviesdiensten hebben bijgedragen aan een productieverhoging en/of kostprijsverlaging. Hiermee lijkt het economisch potentieel bij deze bedrijven in ieder geval te zijn toegenomen.

In welke mate heeft het programma een bijdrage geleverd aan het verbeteren van het concurrentievermogen van de landbouw?

Gezien het beperkte totaal aantal begunstigden zal de invloed van de maatregel op het verbeteren van het concurrentievermogen van de totale landbouw beperkt zijn. Anderzijds gaven enkele begunstigden aan dat de adviesdiensten hebben bijgedragen aan een productieverhoging en/of kostprijsverlaging. Hiermee lijkt de concurrentiepositie van deze bedrijven in ieder geval te zijn versterkt.

1.3.5 Aanbevelingen en conclusie

De voortgang in de uitvoering van maatregel 114 blijft op het gebied van output en financiële uitputting (sterk) achter. Anderzijds hebben veranderingen in de randvoorwaarden een duidelijke impuls gegeven in het afgelopen jaar, zoals ook blijkt uit het aantal gecommitteerde projecten in deze periode. De voortgang met betrekking tot de ontwikkeling van de toegevoegde waarde (= resultaatindicator) kan op basis van de beschikbare bronnen niet worden beoordeeld.

De vraag is of met de huidige inzet van de maatregel de bovenliggende doelstellingen zoals die in de EU-evaluatievragen naar voren komen (versterking menselijk potentieel en concurrentievermogen agrarische sector), kunnen worden behaald. Dit heeft niet zo zeer met de inzet van de maatregel te maken (deze wordt door de begunstigden in het algemeen positief ervaren) maar meer met het geringe budget dat voor de uitvoering van de maatregel beschikbaar is. Op bedrijfsniveau kan de maatregel het economisch potentieel vergroten en daarmee de concurrentiepositie versterken. Op regionaal dan wel landelijk niveau is de impact van de maatregel beperkt.

Tabel 1.4 Overzicht voortgang maatregel 114

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal begunstigden	6%
Resultaat	
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	?
Financieel	15,2%

1.4 Voortgang maatregel 121: Modernisering van landbouwbedrijven

1.4.1 Output

Aantal begunstigden

Voor de totaalperiode van het POP2 geldt voor de uitvoering van maatregel 121 een doelstelling van 1950-2000 gesteunde ondernemingen, waarvan 1.600 jonge landbouwers en 750-800 duurzaamheidsinvesteringen. Hieruit volgt een doelstelling van 480 tot 800 jonge landbouwers en 375 tot 400 duurzaamheidsinvesteringen voor de periode 2007-2009. Met het aantal van 663 gesteunde jonge landbouwers ligt de uitvoering van maatregel 121 op schema. Het aantal duurzaamheidsinvesteringen bedraagt 82, waarvan 42 gecombineerde luchtwassystemen en 40 marktintroducties van energie-innovaties.

In de interviews is aangegeven dat daarmee tot op heden sprake is van een (zeer) beperkte openstelling op het gebied van duurzaamheidsinvesteringen. De maatregel wordt nu enkel benut voor luchtwassers en energie innovaties in de glastuinbouw. Met het relatief grote aantal luchtwassers dat vanuit de maatregel is gesubsidieerd is het mogelijk dat de resultaatdoelstellingen ten aanzien van de emissiebeperking uiteindelijk wordt gehaald. Anderzijds biedt de maatregel (veel) meer mogelijkheden op het gebied van duurzaamheid dan waarvoor het nu wordt ingezet. De maatregel wordt beoordeeld als één met veel potentie door vooral de behoefte aan investeringstimulansen op EU- en NL-speerpunten zoals Schoon en Zuinig, KRW en biodiversiteit.

Investeringsvolume

Ten aanzien van het investeringsvolume geldt voor de periode 2007-2009 een doelstelling van €48,3 mln. tot €80,5 mln. voor jonge landbouwers en €7,2 mln. tot €62 mln. aan duurzaamheidsinvesteringen. Uit het monitoringsysteem blijkt dat in de periode tot 31-12-2009 circa €14,6 miljoen gepaard is gegaan met investeringen bij jonge landbouwers en €23,4 miljoen bij duurzaamheidsinvesteringen. Het totale investeringsvolume bedraagt hiermee circa €38 miljoen. De voortgang op het gebied van het investeringsvolume loopt hiermee (op alle onderdelen) achter op schema.

Emissiebeperking

Met betrekking tot de emissiebeperking geldt een doelstelling van een ammoniak-emissiereductie van 3 kton per jaar (na uitvoering van alle investeringen) en een CO₂-reductie van 0,1-0,2 mton per jaar (na uitvoering van alle investeringen). Op 31-12-2009 bedroeg de ammoniakreductie bij benadering 0,132 kton en de CO₂-reductie 0,05 mton (Bron: DR). De ammoniakemissie is hierbij berekend met als referentie de gemiddelde uitstoot per dier uit een conventionele stal en deze verminderd met de uitstoot per dier na inwerkingtreding gecombineerd luchtwassysteem. Het verschil is vervolgens vermenigvuldigd met het aantal dieren in de stal met het luchtwassysteem. Dit is een gewijzigde (verbeterde) berekeningswijze t.o.v. eerdere opgave van de emissiereductie. De CO₂-reductie wordt gemonitord op het aantal m³ verminderd aardgasverbruik. Hierop vindt een omrekening plaats naar CO₂. Op basis van de door DR geleverde cijfers wordt de voortgang in de uitvoering van de maatregel op deze outputindicator beoordeeld als “op schema”.

1.4.2 Resultaat

Stijging van de bruto toegevoegde waarde

Vanuit maatregel 121 wordt bij gesteunde bedrijven/ondernemingen een stijging van 2% aan bruto toegevoegde waarde beoogd. De respons op de uitgevoerde enquête was te laag om een goed beeld te krijgen van de extra toegevoegde waarde die door toedoen van maatregel 121 is gecreëerd. In de interviews is aangegeven dat het productieproces bij de gesteunde bedrijven/ondernemingen door de uitvoering van maatregel in het algemeen positief is beïnvloed. In die zin heeft maatregel 121 dan ook een positief effect op de bruto toegevoegde waarde die is gecreëerd. Anderzijds is de creatie van toegevoegde waarde bij gesteunde bedrijven/ondernemingen van (veel) meer factoren afhankelijk dan alleen de subsidie vanuit het POP2.

In het Jaarverslag van het POP2 over 2009 wordt bij de gesteunde ondernemingen een stijging van de bruto toegevoegde waarde van 3 miljard euro aangegeven. Dit getal blijkt onjuist. De geschatte stijging van de bruto toegevoegde waarde van gesteunde ondernemingen in de periode 2007-2009 is 3 miljoen euro. Hierbij is een inschatting gemaakt van de bruto toegevoegde waarde door het te definiëren als 3 tot 5% van het totale investeringsvolume. In ieder geval sluit de waarde van 3 miljoen niet aan op de definitie van de streefwaarde: stijging van +2%, waardoor een beoordeling op dit punt niet mogelijk is.

Introductie van nieuwe producten en/of nieuwe technieken

Het aantal bedrijven of ondernemingen dat nieuwe producten en/of technieken heeft geïntroduceerd, kent een streefwaarde van 1.600 voor de gehele doorlooperperiode van het POP2. Dit komt neer op een streefwaarde van tussen de 480 en de 800 bedrijven in de periode 2007-2009. In de monitorgegevens verzameld voor het Jaarverslag van het POP2 wordt aangegeven dat als gevolg van de uitvoering van deze maatregel bij 570 bedrijven nieuwe producten en/of technieken zijn geïntroduceerd (482 nieuwe technieken en 88 nieuwe producten). Hiermee ligt de uitvoering van de maatregel binnen de streefwaarden die op deze resultaatindicator zijn gesteld.

1.4.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 121 is het oorspronkelijke EU-budget vastgesteld op 36,5 miljoen euro. Inclusief nationale bijdrage en top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 178,1 miljoen euro.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In de periode tot 31-12-2009 werd echter 41,4 miljoen euro gedeclareerd, iets minder dan een kwart van het beschikbare budget. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 121 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31-12-2009 komt echter een geheel ander beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn

dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog geen *einddeclaratie* was afgegeven.

Uit de analyse van de gecommiteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijk beschikbare budget (incl. top-ups) op 31-12-2009 voor 37,7% was gecommiteerd. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 121 op schema.

Tabel 1.5 Financiële voortgang maatregel 121

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
73,0 mln euro	178,1 mln euro	41,4 mln euro 23,2%**	67,2 mln euro 92,0% van kolom 1* 37,7% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

1.4.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan a) beter gebruik van productiefactoren b) introductie van nieuwe technologieën en innovatie?

Als gevolg van de lage respons is het slechts in beperkte mate mogelijk op basis van de enquête uitspraken te doen op het gebied van het beter gebruik van productiefactoren en de introductie van nieuwe technologieën en innovatie. In ieder geval gaf de helft van de respondenten aan dat de subsidie *geen* bijdrage heeft geleverd aan een beter gebruik van productiefactoren. Bijna 40% vond dat de ondersteunde investeringen slechts beperkte invloed hebben gehad op het beter gebruik van productiefactoren, terwijl 10% vond dat de productiefactoren in sterke mate beter worden gebruikt. Op basis van de enquête zou dus kunnen worden gesteld dat de maatregel slechts in beperkte mate heeft gezorgd voor een beter gebruik van productiefactoren (zoals machines, gebouwen, arbeid, energie, grond, etc.).

Over de introductie van nieuwe technologieën en innovatie zijn de begunstigden meer positief. Van de tien begunstigden die de enquête hebben ingevuld, vond het merendeel dat de maatregel in sterke mate heeft bijgedragen aan de introductie van nieuwe technologieën en innovatie. In het monitoringsysteem wordt aangegeven dat bij 482 bedrijven nieuwe technieken en bij 88 bedrijven nieuwe producten zijn geïntroduceerd. Dit bevestigt het beeld dat de maatregel vooral is benut voor de introductie van nieuwe technieken.

In welke mate hebben de ondersteunende investeringen een bijdrage geleverd aan verbetering markttoegang en marktaandeel?

60% van de begunstigden die de enquête heeft ingevuld, vond dat de maatregel niet van toepassing was op de verbetering van de markttoegang en het marktaandeel. Daarnaast vond 40% van de respondenten dat de maatregel slechts in beperkte mate bijdroeg aan de verbetering van de markttoegang en het marktaandeel. Op basis van de enquête kan dus

worden gesteld dat de maatregel slechts in (zeer) beperkte mate heeft bijgedragen aan de verbetering van de markttoegang en het marktaandeel. Hierbij moet echter worden aangetekend dat de respons op de enquête zeer laag was.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan blijvende en duurzame activiteiten?

70% van de respondenten vond dat maatregel 121 in sterke mate heeft bijgedragen aan blijvende en duurzame activiteiten. Anderzijds is in de interviews aangegeven dat er in kwalitatieve zin sprake is van een beperkte openstelling op het gebied van duurzaamheidsinvesteringen (enkel luchtwassers en energie innovaties glastuinbouw). Met een ruimere openstelling kunnen de effecten van de maatregel op het ontplooiën van blijvende en duurzame activiteiten mogelijk worden vergroot. De maatregel wordt door de sector beoordeeld als één met veel potentie door de behoefte aan investeringstimulansen op EU- en NL-speerpunten zoals Schoon en Zuinig, KRW en biodiversiteit.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen een bijdrage geleverd aan verbetering concurrentievermogen landbouw?

In de uitgevoerde enquête heeft 60% van de respondenten geantwoord dat de bijdrage van de subsidie aan de verbetering van het concurrentievermogen van de landbouw beperkt is. 40% gaf zelfs aan dat de uitvoering van de maatregel géén bijdrage heeft geleverd aan de verbetering van het concurrentievermogen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de maatregel slechts in zeer beperkte mate een bijdrage lijkt te leveren aan de verbetering van het concurrentievermogen van de landbouw.

1.4.5 Aanbevelingen en conclusie

De voortgang in de uitvoering van maatregel 121 op het gebied van het aantal gesteunde jonge landbouwers loopt op schema. Dit geldt echter niet voor het aantal gesteunde duurzaamheidsinvesteringen. Uit het totale investeringsvolume blijkt dat de maatregel vooral voor kleinere projecten wordt ingezet. De investeringen op het gebied van duurzaamheid zijn enkel gebruikt voor luchtwassers en energie innovaties in de glastuinbouw.

De financiële voortgang van de maatregel laat een positief beeld zien. Uit de analyse van de gecommitteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijke budget exclusief top-up op 31-12-2009 voor ruim 92% was gecommitteerd (incl. de bedragen die eerder werden gedeclareerd). Het is dan ook aannemelijk dat in de toekomst de nationale top-up volop zal worden benut.

Tabel 1.6 Overzicht voortgang maatregel 121

Output	% streefwaarde
	2007-2013
Aantal jonge landbouwers	41%
Aantal duurzaamheidsinvesteringen	7%
Investeringen (mln. euro) jonge landbouwers	21,3%
Investeringen (mln. euro) duurzaamheid	18,1%
Investeringen (mln. euro) totaal	18,2
Ammoniakemissiereductie (kton)	3%
CO2 reductie per jaar (mln. ton)	50%

Resultaat	
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven/ondernemingen	?
Aantal bedrijven dat nieuwe producten en/of technieken heeft geïntroduceerd	36%
Financieel	37,7%

De vraag is of met de huidige inzet van de maatregel de bovenliggende doelstellingen zoals die in de EU-evaluatievragen naar voren komen, kunnen worden behaald. Met een ruimere openstelling kunnen de effecten van de maatregel op het ontplooiën van blijvende en duurzame activiteiten waarschijnlijk worden vergroot. Daarnaast blijkt uit zowel de resultaten van de enquête als de gegevens in het monitoringsysteem dat de subsidies vooral worden aangewend voor de introductie van nieuwe technieken. Met een meer op productinnovatie gerichte uitvoering van de maatregel kan de impact van de maatregel mogelijk worden vergroot.

1.5 Voortgang maatregel 123: Verhoging toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten (nog niet in uitvoering genomen)

De voortgang van maatregel 123 is vooralsnog niet te meten, aangezien deze maatregel nog niet in uitvoering is genomen. In vergelijking tot de andere maatregelen was voor de uitvoering van maatregel 123 een klein budget beschikbaar. De uitvoering van het POP2 heeft het voormalige Ministerie van LNV geleerd dat het programma zich slecht leent voor de financiering van kleine projecten. Het budget zal daarom waarschijnlijk grotendeels ten gunste komen van maatregel 121, waarvan de effectiviteit en efficiëntie in de uitvoering groter wordt geacht. Anderzijds hebben enkele provincies wel plannen om maatregel 123 in uitvoering te nemen.

1.6 Voortgang maatregel 124: Samenwerking bij innovatie

1.6.1 Output

De outputindicatoren die zijn vastgesteld voor maatregel 124 hebben betrekking op het aantal ondersteunde samenwerkingsinitiatieven. Deze zouden voor de totale periode van het POP2 op 120 uit moeten komen. Hieruit volgt een doelstelling van tussen de 36 en 60 gesteunde samenwerkingsinitiatieven voor de periode 2007-2009. Met het aantal van 38 gesteunde samenwerkingsinitiatieven kan de uitvoering van maatregel 124 als op schema worden beoordeeld.

Volgens de monitorgegevens van het Jaarverslag POP 2009 was er één actie gericht op de ontwikkeling van nieuwe producten; de overige 37 acties waren gericht op het ontwikkelen van nieuwe technieken. Alle acties zijn uitgevoerd in de landbouw. Er zijn vooralsnog geen acties ondersteund in de levensmiddelensector, bosbouw of gemengde sectoren.

1.6.2 Resultaat

Stijging van de bruto toegevoegde waarde

Met de uitvoering van maatregel 124 wordt een stijging van 3% aan bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven/ondernemingen beoogd. In de uitgevoerde enquête heeft 50% van de respondenten aangegeven dat de subsidie vanuit maatregel 124 een positieve invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het bedrijfsinkomen. Anderzijds gaf 50% van de respondenten aan dat de subsidie geen invloed heeft gehad. In het monitoringsysteem is de bruto toegevoegde waarde niet gekwantificeerd. Een goede beoordeling op dit punt is daarom niet mogelijk.

Introductie van nieuwe producten en/of nieuwe technieken

De andere resultaatindicator van deze maatregel is gericht op het aantal bedrijven en/of ondernemingen dat nieuwe producten en/of nieuwe technieken heeft geïntroduceerd. Voor de periode 2007-2009 geldt hierbij een streefwaarde van 12 tot 20 bedrijven.

Uit de monitorgegevens blijkt dat het aantal bedrijven en/of ondernemingen dat nieuwe producten heeft geïntroduceerd op twee uitkomt. Het aantal bedrijven/ondernemingen dat nieuwe technieken heeft geïntroduceerd, komt uit op 165. Dat is fors hoger dan de doelstelling die voor de hele periode van het POP2 is gesteld (40). Hieruit blijkt dat de R&D-behoefte in de sector zeer groot is. Gezien de voortgang is de resultaatdoelstelling aan het begin van de programmaperiode wellicht te laag gedefinieerd.

1.6.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 124 is het oorspronkelijke EU-budget vastgesteld op 4,9 miljoen euro. Inclusief nationale bijdrage en top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 21,5 miljoen euro.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In de periode tot 31-12-2009 werd echter 3,6 miljoen euro gedeclareerd, bijna 17 procent van het beschikbare budget. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 124 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31-12-2009 komt echter een geheel ander beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog geen *einddeclaratie* was afgegeven.

Uit de analyse van de gecommitteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijk beschikbare budget (incl. top-ups) op 31-12-2009 voor ruim 88% was gecommitteerd. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 124 duidelijk voor op schema. Het is dan ook aannemelijk dat in de toekomst de nationale top-up volop zal worden benut.

Tabel 1.7 Financiële voortgang maatregel 124

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
9,8 mln euro	21,5 mln euro	3,6 mln euro 16,9%**	19,1 mln euro 195,6% van kolom 1* 88,8% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

1.6.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de steun de markttoegang en marktaandeel van primaire landbouw- en bosbouwproducten verbeterd dankzij samenwerking van de betrokken partijen in het productieproces bij de ontwikkeling van nieuwe producten, procédés en technologieën?

In de enquête onder begunstigden is gevraagd in welke mate de samenwerking heeft geleid tot de verbetering van de markttoegang en het marktaandeel. Van de tien begunstigden die de enquête hebben ingevuld, vond de helft dat er geen verbetering zichtbaar was. Vier begunstigden vonden dat de markttoegang en het marktaandeel slechts beperkt werd vergroot, terwijl één begunstigde vond dat dit in sterke mate het geval was. Op basis hiervan kan worden gesteld dat de maatregel slechts in beperkte mate heeft bijgedragen aan het vergroten van de markttoegang en het marktaandeel van primaire landbouw- en bosbouwproducten.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren concurrentievermogen?

Het merendeel van de begunstigden (60%) die de enquête heeft ingevuld, vond dat de steun in beperkte mate heeft bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen. Daarnaast vond 30% van de respondenten dat de steun in sterke mate bijdroeg aan het verbeteren van het concurrentievermogen. Op basis van de resultaten uit de enquête kan daarmee worden gesteld dat de steun in een zekere mate heeft bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen. In de interviews werd deze stelling bevestigd.

1.6.5 Aanbevelingen en conclusie

De voortgang in de uitvoering van maatregel 124 op het gebied van output loopt op schema. De subsidie blijkt door bedrijven vooral te worden aangewend voor de introductie van nieuwe technieken. De ontwikkeling van de toegevoegde waarde is op basis van de beschikbare bronnen niet te beoordelen.

De financiële voortgang van de maatregel behoeft aandacht. Uit de analyse van de gecommitteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijke budget (excl. top-up) op 31-12-2009 voor meer dan 100% was gecommitteerd. Zelfs inclusief top-ups was eind 2009 al circa 89% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel ver voor op schema en dient te worden gekeken in hoeverre het budget kan worden vergroot (bijvoorbeeld met Health Check gelden).

Op dit moment wordt de maatregel vooral gebruikt voor samenwerkingsinitiatieven op het gebied van de introductie van nieuwe technieken. Het verdient aanbeveling te kijken hoe de maatregel meer kan worden aangewend voor de introductie van nieuwe producten. In de interviews is aangegeven dat op die manier de impact van de maatregel op het concurrentievermogen van de sector en de markttoegang en marktaandeel van primaire landbouw- en bosbouwproducten waarschijnlijk kan worden vergroot.

Tabel 1.8 Overzicht voortgang maatregel 124

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal samenwerkingsinitiatieven	32%
Resultaat	
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	?
Aantal bedrijven dat nieuwe producten en/of technieken heeft geïntroduceerd	415%
Financieel	88,8%

1.7 Voortgang maatregel 125: Infrastructuur voor de ontwikkeling/aanpassing van land- en bosbouw

1.7.1 Output

Aantal begunstigden

De streefwaarde voor het aantal begunstigden voor de totaalperiode van het POP2 is 400, waarvan 350 voor kavelruil- en infrastructurele projecten en 50 voor bedrijfsverplaatsing. Hieruit volgt voor de periode 2007-2009 een doelstelling van 105 tot 175 begunstigden voor kavelruil- en/of infrastructurele projecten en 15 tot 25 begunstigden voor bedrijfsverplaatsing.

Met in totaal 98 begunstigden in de periode tot 31-12-2009 blijft de voortgang in de uitvoering van maatregel 125 achter bij de doelstelling. De vraag is in hoeverre het aantal begunstigden voor bedrijfsverplaatsing wordt gemonitord. Indien in het monitoring-systeem de categorie 'overig' hierop betrekking heeft (en de andere categorieën allen betrekking hebben op kavelruil- en/of infrastructurele projecten), dan blijft de voortgang voor de begunstigden voor kavelruil- en infrastructurele projecten slechts beperkt achter bij de doelstelling (97, waar het minimaal 105 had moeten zijn).

Op 31-12-2009 bevonden zich in totaal 19 projecten in de pijplijn. Per jaar zullen er ruim 50 projecten in uitvoering moeten worden genomen om de streefwaarden voor maatregel 125 te halen. Het aantal van 19 projecten dat op 31-12-2009 in de pijplijn zat, is dus vooralsnog te weinig om de doelstelling te kunnen halen.

Investeringsvolume

Voor de totaalperiode van de uitvoering van het POP2 geldt ten aanzien van de uitvoering van maatregel 125 een doelstelling van €253 mln. aan investeringsvolume, waarvan €202 mln. voor kavelruil- en infrastructurele projecten en €51 mln. voor bedrijfsverplaatsing. Hieruit volgt voor de periode 2007-2009 een doelstelling van €60,6 mln. tot €101 voor kavelruil- en/of infrastructurele projecten en €15,3 mln. tot €25,5 mln. voor bedrijfsverplaatsing.

Met het totale investeringsvolume van €44,1 mln. (op basis van query DLG) blijft de voortgang in de uitvoering van maatregel 125 achter bij de doelstelling. Ook hierbij is het de vraag in hoeverre het investeringsvolume voor bedrijfsverplaatsing wordt gemonitord. Indien de categorie 'overig' hierop betrekking heeft (en de andere categorieën allen betrekking hebben op kavelruil- en/of infrastructurele projecten), dan blijft de voortgang vooral op het gebied van bedrijfsverplaatsing sterk achter.

Aantal ha (her)ingerichte landbouwgrond

Voor de totaalperiode van de uitvoering van het POP2 geldt ten aanzien van de uitvoering van maatregel 125 een doelstelling van 129.000 ha aan (her)ingerichte landbouwgrond. Hieruit volgt een doelstelling van 38.700 ha tot 64.500 ha voor de periode 2007-2009. Met de gesteunde projecten in de periode 2007-2009 is 321,7 ha (her)ingericht. Daarmee loopt de uitvoering op dit punt sterk achter bij de geformuleerde streefwaarde.

1.7.2 Resultaat

Met de uitvoering van maatregel 125 is een relatief groot deel van het budget van As 1 gemoeid. Met de uitvoering van maatregel 125 wordt een stijging van 3% aan bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven/ondernemingen beoogd. In de monitorsystemen die worden bijgehouden door de Dienst Landelijk Gebied (DLG) is de bruto toegevoegde waarde niet gekwantificeerd.

Helaas hebben slechts drie begunstigden van deze maatregel de enquête ingevuld die voor de midterm evaluatie evlauatie is gehouden. De steun die deze drie begunstigden hebben ontvangen, had in alle gevallen betrekking op infrastructuurprojecten. Welke effecten dit had op de ontwikkeling van het bedrijfsinkomen is op basis van de enquête niet vast te stellen.

1.7.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 125 is het oorspronkelijke EU-budget vastgesteld op 80,0 miljoen euro. Inclusief nationale bijdrage en top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 215,5 miljoen euro.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als "op schema" beoordeeld. In de periode tot 31-12-2009 werd echter 7,6 miljoen euro gedeclareerd, 3,5 procent van het beschikbare budget (incl. top-ups). Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 125 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommiteerde projecten in de periode tot 31-12-2009 komt een iets ander beeld naar voren. Het gecommiteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog geen *einddeclaratie* was afgegeven.

Uit de analyse van de gecommiteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijk beschikbare budget (incl. top-ups) op 31-12-2009 voor ruim 15% was gecommiteerd. Hiermee loopt de uitvoering van de maatregel wel achter op schema.

Tabel 1.9 Financiële voortgang maatregel 125

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top-ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top-ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12-2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31-12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
160,0 mln euro	215,5 mln euro	7,6 mln euro 3,5%**	34,0 mln euro 21,3% van kolom 1* 15,8% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

1.7.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft het programma door het verbeteren van de infrastructuur een bijdrage geleverd aan het herstructureren en ontwikkelen van het fysiek potentieel?

De mate waarin het programma door het verbeteren van de infrastructuur een bijdrage heeft geleverd aan het herstructureren en ontwikkelen van het fysiek potentieel is op basis van de uitgevoerde enquête niet vast te stellen. Wel is in de interviews aangegeven dat de uitvoering van maatregel 125 een positieve invloed heeft op het fysiek potentieel van de gebieden waarin de projecten worden uitgevoerd. Met de projecten wordt in de eerste plaats het perspectief van de ondernemers in het betreffende gebied (weer) vergroot. Daarnaast kan de productie als gevolg van de kavelruil efficiënter worden ingericht en wordt verrommeling in het betreffende gebied tegengegaan. Bovendien geldt dat er op de vrijkomende locaties andere functies kunnen worden gerealiseerd. Hierdoor wordt niet alleen het fysiek potentieel vergroot in de gebieden die direct met de herverkaveling te maken hebben, maar ook in de gebieden die als gevolg van de herverkaveling vrijkomen.

In welke mate heeft het programma door het verbeteren van de infrastructuur het concurrentievermogen van de land- en bosbouwbedrijven verbeterd?

De mate waarin het programma door het verbeteren van de infrastructuur het concurrentievermogen van de land- en bosbouwbedrijven heeft verbeterd, is op basis van de uitgevoerde enquête niet vast te stellen. Wel is in de interviews aangegeven dat als gevolg van de uitvoering van maatregel 125 de productie van begunstigde ondernemers efficiënter kan worden ingericht. Hiermee wordt automatisch het concurrentievermogen van de land- en bosbouwbedrijven verbeterd. Het recent door het LEI uitgebrachte Landbouw Economisch Bericht 2010 bevestigt het belang van de uitvoering van deze maatregel.

In de interviews is verder aangegeven dat de rol van de provincies –met name de verschillen in de toepassing van de maatregel tussen provincies waar het gaat om wel of niet vrijwillige ruilverkavelingen onder deze maatregel steunen- bij de uitvoering van maatregel 125 dient te worden geëvalueerd.

In de klankbordbijeenkomst van 15 september 2010 werd aangegeven dat een mogelijke verklaring voor de achterblijvende voortgang schuilt in de eisen die er vanuit het POP aan de beschikking worden gesteld in relatie tot de mogelijkheden die er voor soortgelijke projecten binnen het ILG zijn. Hierdoor worden vooral kleinere projecten doorgaans nationaal/provinciaal beschikt, hetgeen een drukkend effect heeft op de output van maatregel 125.

1.7.5 Aanbevelingen en conclusie

De voortgang in de uitvoering van maatregel 125 op het gebied van output en financiële uitputting loopt (ver) achter. Hoewel het aantal projecten binnen de maatregel de laatste periode is toegenomen, zal het budget voor maatregel 125 aan het eind van de programmaperiode niet zijn uitgeput als de committering in eenzelfde tempo verloopt als in de afgelopen periode. In de bijeenkomst met de klankbordgroep werd aangegeven dat een mogelijke verklaring voor de achterblijvende voortgang schuilt in de eisen die er vanuit het POP aan de beschikking worden gesteld in relatie tot de mogelijkheden die er voor soortgelijke projecten binnen het ILG zijn. Hierdoor worden vooral kleinere projecten doorgaans nationaal/provinciaal beschikt, hetgeen een drukkend effect heeft op de output van maatregel 125.

Hiermee werpt de vraag zich op of de doelstellingen voor maatregel 125 bij het opstellen van het programma te hoog zijn gesteld. In ieder geval wordt het belang van kavelruil, infrastructurele projecten en bedrijfsverplaatsing in het recent uitgegeven Landbouw Economisch Bericht van het LEI onderkend. Ook de geïnterviewde provincies en andere stakeholders onderstrepen het belang van de maatregel voor de verhoging van het concurrentievermogen van de agrarische sector. Met de projecten wordt in de eerste plaats het perspectief van de ondernemers in het betreffende gebied (weer) vergroot, terwijl de productie daarnaast efficiënter kan worden ingericht. Bovendien geldt dat er op de vrijkomende locaties andere functies kunnen worden gerealiseerd. Hierdoor wordt niet alleen het fysiek potentieel vergroot in de gebieden die direct met de herverkaveling te maken hebben, maar ook in de gebieden die als gevolg van de herverkaveling vrijkomen.

Tabel 1.10 Overzicht voortgang maatregel 125

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal begunstigen kavelruil en/of infrastructuur	28% ?
Aantal begunstigen bedrijfsverplaatsing	2% ?
Investeringen kavelruil en/of infrastructuur (mln. euro)	22% ?
Investeringen bedrijfsverplaatsing (mln. euro)	0% ?
Aantal ha (her)ingerichte landbouwgrond	0,2 %
Resultaat	
Stijging van de bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde bedrijven / ondernemingen	?
Financieel	15,8%

1.8 Voortgang maatregel 132: Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen

1.8.1 Output

Aantal begunstigden

Voor de totaalperiode van de uitvoering van het POP2 geldt ten aanzien van de uitvoering van maatregel 132 een doelstelling van 1.500 ondersteunde biologische bedrijven, ofwel een toename van 32 bedrijven. Hieruit volgt een doelstelling van een groei van 10 tot 16 bedrijven in de periode 2007-2009. Uit het monitorsysteem blijkt dat er op 31-12-2009 1.413 biologische bedrijven werden ondersteund, 51 meer dan in 2006. Hiermee verloopt de uitvoering van maatregel 132 zeer positief en is de einddoelstelling zelfs al bereikt.

Areaal onder een voedselkwaliteitssysteem/-label

Voor de totaalperiode van de uitvoering van het POP2 geldt ten aanzien van de uitvoering van maatregel 132 daarnaast een doelstelling 200.000 ha onder een voedselkwaliteitsstelsel/-label, ofwel een toename van 151.235 ha. Hieruit volgt voor de periode 2007-2009 een doelstelling van een groei van 45.371 ha tot 75.618 ha. Het areaal biologische productie bedroeg eind 2009 circa 51.900 ha, een stijging van bijna 3.490 ha ten opzichte van 2006. Hiermee loopt de voortgang op deze indicator ver achter. De streefwaarde uit het POP2 komt voort uit de beleidsnota biologische landbouw 2005-2007. In de beleidsnota biologische landbouw 2008-2011 is deze waarde vervangen door een beoogde stijging van 5% per jaar. Hieraan gerelateerd zou de streefwaarde voor 2013 circa 19.700 ha zijn. Afgezet hier tegen loopt de voortgang van maatregel 132 minder ver achter op schema (18%).

1.8.2 Resultaat

Met de uitvoering van maatregel 132 wordt ten aanzien van de landbouwproductie waarvoor een erkend kwaliteitskeurmerk wordt doorgevoerd of erkende kwaliteitsnormen gelden een marktaandeel van 5% beoogd, ofwel een toename van drie procentpunten ten opzichte van 2005. Gegevens over de toegevoegde waarde worden door DR niet gemonitord, waardoor een beoordeling van het marktaandeel niet mogelijk is. Aangenomen mag worden dat maatregel 132 een waardeverhogend effect heeft, omdat biologische producten tegen een hogere prijs kunnen worden afgezet.

Binnen de uitgevoerde enquête hebben 12 begunstigden antwoord gegeven op de vraag of zij een stijging hebben gerealiseerd in het bedrijfsinkomen. 80% van de begunstigden beoordeelde de invloed beperkt of zelfs niet aanwezig. Slechts een klein deel van de begunstigden (20%) zag een stijging van het bedrijfsinkomen door toedoen van de maatregel. Hiermee lijkt de invloed van de uitvoering van de maatregel op de ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde beperkt.

Anderzijds is de totale gerealiseerde toegevoegde waarde in de sector de afgelopen jaren afgenomen (zie onderstaande tabel). Een verhoging van het marktaandeel ligt hiermee binnen de mogelijkheden. Vanuit de sector bestaat de wens om de maatregel voor het totale bedrijfsleven open te stellen, zodat het effect van de regeling kan worden vergroot.

Tabel 1.11 Toegevoegde waarde landbouw, bosbouw en visserij op basis prijzen (CBS, 2010)

Jaar	Toegevoegde waarde op basis prijzen
2007	10.548 mln euro
2008**	9.566 mln euro
2009*	8.798 mln euro
** nader voorlopige cijfers	
* voorlopige cijfers	

Bron: CBS, 2010

1.8.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 132 is het oorspronkelijke EU-budget vastgesteld op 4,5 miljoen euro. Inclusief nationale bijdrage en top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 9,5 miljoen euro.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. Volgens het jaarverslag 2009 is in deze periode 1,8 miljoen euro gedeclareerd, iets minder dan 20 procent van het beschikbare budget. Hiermee loopt de uitvoering van maatregel 132 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar het meest recente overzicht van gecommitteerde projecten in de periode tot 31-12-2009 komt vreemd genoeg een iets ander beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog geen *einddeclaratie* was afgegeven.

Uit de analyse van de gecommitteerde budgetten blijkt dat het oorspronkelijk beschikbare budget (incl. top-ups) op 31-12-2009 voor slechts 11% was gecommitteerd. Dit houdt in dat de uitvoering van deze maatregel (sterk) achterloopt op schema.

Tabel 1.12 Financiële voortgang maatregel 132

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
9,0 mln euro	9,5 mln euro	1,8 mln euro 19,5%**	1,1 mln euro? 11,7% van kolom 1* 11,1% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

1.8.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de kwaliteit en doorzichtigheid van het productieproces voor consumenten?

De mate waarin de steun heeft bijgedragen aan het verbeteren van de kwaliteit en doorzichtigheid van het productieproces voor consumenten is op basis van de beschikbare bronnen niet vast te stellen.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan a) bevordering markttoegang b) bevordering marktaandeel en/of toegevoegde waarde?

Van de aanvragers die de enquête hebben ingevuld, vond slechts één persoon dat de markttoegang sterk was verbeterd en dat het marktaandeel en de toegevoegde waarde was verhoogd. Ongeveer de helft van de respondenten vond dat dit slechts in beperkte mate het geval was, terwijl circa 40% aangaf dat de maatregel de markttoegang en het marktaandeel niet heeft verbeterd.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren concurrentievermogen?

Van de twaalf begunstigen die de enquête hebben ingevuld, vonden elf dat het concurrentievermogen niet of slechts in beperkte mate is verbeterd door toedoen van de uitvoering van de maatregel. Slechts één begunstigde vond dat de maatregel in sterke mate had bijgedragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen. Op basis van de enquête kan daarmee worden gesteld dat de maatregel slechts in (zeer) beperkte mate lijkt bij te dragen aan het verbeteren van het concurrentievermogen en dat daarmee één van de doelen niet is bereikt.

1.8.5 Aanbevelingen en conclusie

De voortgang in de uitvoering van maatregel 132 tenslotte loopt op het gebied van het aantal begunstigen ver voor op schema. Dit geldt echter niet voor het areaal onder een voedselkwaliteitssysteem en de financiële uitputting van de maatregel in het algemeen. Het marktaandeel van de landbouwproductie waarvoor een erkend kwaliteitskeurmerk wordt gevoerd (= resultaatindicator) is op basis van het monitoringsysteem niet vast te stellen.

Gezien de vaststaande omvang van de subsidie onder maatregel 132 (van de werkelijke kosten wordt maximaal 100 procent vergoed met een maximum van 3.000 euro over vijf jaar) en de achterblijvende voortgang op het gebied van de financiële uitputting, zijn de doelstellingen op het gebied van output waarschijnlijk te laag gedefinieerd. Om de voortgang te bespoedigen verdient het aanbeveling om maatregel 132 meer bekendheid te geven en breder open te stellen. Dat de subsidie alleen beschikbaar is voor biologische boeren wordt door LTO op dit moment als een gemiste kans ervaren.

Tabel 1.13 Overzicht voortgang maatregel 132

Output	% streefwaarde 2007-2013
Groei biologische bedrijven (aantal)	159%
Groei areaal onder voedselkwaliteitssysteem (ha)	2%
Resultaat	
Landbouwproductie waarvoor een erkend kwaliteitskeurmerk wordt gevoerd	?
Financieel	11,1%

1.9 Voortgang maatregel 133: Activiteiten op het gebied van voorlichting en afzetbevordering (nog niet in uitvoering genomen)

De voortgang van maatregel 133 is vooralsnog niet te meten, aangezien deze maatregel nog niet in uitvoering is genomen. In vergelijking tot de andere maatregelen was voor de uitvoering van maatregel 133 een klein budget beschikbaar. De uitvoering van POP2 heeft het voormalige Ministerie van LNV geleerd dat het programma zich slecht leent voor de financiering van kleine projecten. Het budget zal daarom waarschijnlijk grotendeels ten gunste komen van maatregel 121, waarvan de effectiviteit en efficiëntie in de uitvoering groter wordt geacht.

2 As 2: Verbetering van het milieu en het platteland

2.1 Doelstellingen as 2

De doelstellingen van As 2 van het POP2 2007-2013 zijn:

- Verhogen van het duurzaam gebruik van landbouwgrond; en
- Bos zoveel mogelijk functies laten vervullen.

2.2 Voortgang maatregel 212: Betalingen aan landbouwers in gebieden met handicaps anders dan berggebieden

2.2.1 Output

Om de voortgang van maatregel 212 te beoordelen wordt gekeken naar het aantal hectaren landbouwgrond waarvoor een compenserende vergoeding is toegekend. In de periode 2007-2009 zijn vergoedingen toegekend voor 107.143 hectare landbouwgrond, verdeeld over 10.512 bedrijven.

Als streefwaarde voor maatregel 212 wordt de Nationale indicator behoud van landschap gehanteerd. Hierbij gaat het om 136.850 ha. Met het huidige tempo van aanvragen zal deze streefwaarde ruimschoots gehaald worden. Het totale areaal aan probleemgebieden in Nederland is 252.796 hectare (verdeeld over verschillende categorieën met handicaps - zoals het Limburgs heuvelland, veenweidegebieden, noordelijke Friese woudengebied, beekdalen, etc). Dit totale areaal aangewezen probleemgebieden lijkt voldoende om de vastgestelde streefwaarde te kunnen realiseren. Een kanttekening bij deze inschatting is dat de cofinanciering door de Provincies en het Rijk voor de veenweidegebieden stopt in het tweede deel van de POP2 periode. Hierdoor zullen de vergoedingen voor de veenweidegebieden wegvallen en aangevuld moeten worden door aanvragen uit de overige probleemgebieden.

2.2.2 Resultaat

Voor het genereren van inzicht in de resultaten van maatregel 212 zijn geen andere indicatoren voorhanden dan de hectares waarvoor compenserende vergoeding voor wordt uitgekeerd. Deze staan bij de paragraaf output reeds toegelicht. De vraag of de vergoeding daadwerkelijk bijdraagt aan het behoud van landbouw in de handicapgebieden vereist inzicht in de persoonlijke afweging van agrariërs in de betreffende gebieden. Recentelijk is hier door het LEI een onderzoek naar uitgevoerd (Terluin, et al,

2008). Aan de hand van een mondelinge enquête onder 60 begunstigen is hierin uitgewerkt wat de omvang van de handicaps en de bijdrage van de compenserende vergoeding aan het inkomen van de ondernemer is (in %). Het beeld dat in deze evaluatie ontstaat, is dat het nadeel dat boeren in de handicapgebieden ondervinden groter is dan de vergoeding die hiervoor verstrekt wordt (de vergoeding dekt 50-67% van de compensatie voor de nadelige productieomstandigheden). Toch draagt de vergoeding wel degelijk bij aan het inkomen van de ondernemer. In de diepe veenweidegebieden en in het kleinschalige zandlandschap vindt driekwart van de ondervraagde boeren dat de vergoeding bijdraagt aan de continuïteit van het bedrijf. Hier is de bijdrage van de vergoeding gemiddeld respectievelijk 18% en 14% van het jaarlijks inkomen. Voor de uiterwaarden (12%), de beekdalen (3%) en de hellingen (3%) ligt dit percentage lager. De bijdrage die de probleemgebiedenvergoeding levert aan het inkomen is afhankelijk van de omvang van het bedrijf, maar ook van het areaal waar de vergoeding voor kan worden aangevraagd. De vergoeding is voor de meeste handicapgebieden namelijk gekoppeld aan beheersovereenkomsten voor groenblauwe diensten (maatregel 214). Deze koppeling aan agrarisch natuurbeheer wordt door boeren als belangrijkste kritiekpunt op het functioneren van de regeling gezien, aangezien de regeling bedoeld is om bij te dragen aan behoud van landbouw en landschap in probleemgebieden (en niet noodzakelijkerwijs natuur).

2.2.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 212 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 76,9 miljoen euro. Dit betreft het EU-budget en de Nationale en Provinciale bijdrage (inclusief top-ups). De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is 25,5 miljoen euro gedeclareerd, ongeveer 33% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 212 op 31 december 2009 daarmee op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten tot eind 2009 komt hetzelfde beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor 35,3% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget op schema.

Voor maatregel 212 geldt dat de EU bijdrage in het eerste deel van de POP2 periode lager is dan in het tweede deel. Dit heeft te maken met het feit dat de vergoeding voor probleemgebieden onder POP1 in Nederland voor een periode van zes jaar is vastgesteld. Onder POP2 is dat niet meer mogelijk en kunnen alleen jaarlijkse contracten worden opgevoerd. Hierdoor kunnen in het eerste deel van de POP2 periode niet alle probleemgebiedenvergoedingen worden opgevoerd. In de loop van de POP2 periode lopen steeds meer van de zesjarige contracten af. Als deze verlengd worden kunnen ze wel opgevoerd worden als nieuwe jaarlijkse contracten. Voor maatregel 212 lijkt het

daarom gerechtvaardigd om de ondergrens van de bandbreedte (30%) als streefwaarde aan te houden. Ook die ondergrens wordt gehaald. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode het budget zijn uitgeput.

Tabel 2.2.1 Financiële voortgang maatregel 212

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
35,3 mln euro	76,9 mln euro	25,5 mln euro	27,2 mln euro
		33,1%**	76,9% van kolom 1*
			35,3% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

2.2.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben compenserende vergoedingen een bijdrage geleverd aan het waarborgen van een voortzetting van het gebruik van landbouwgronden in gebieden - zijnde geen berggebieden - met handicap?

In een recente evaluatie van de regeling komt een beeld naar voren dat voor bepaalde probleemgebieden (veenweidegebieden, kleinschalig zandlandschappen en de uiterwaarden) de vergoedingen een duidelijke bijdrage leveren aan het inkomen van boeren (12-18%) en daarmee aan de continuïteit van hun bedrijfsvoering. Voor de beekdalen en de hellingen is deze bijdrage aan het inkomen (3%) veel kleiner.

In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan het in stand houden van een van een levensvatbare plattelandsgemeenschap in gebieden - zijnde geen berggebieden - met handicaps

De maatregel heeft niet als expliciete doelstelling om bij te dragen aan de leefbaarheid van het platteland. De constatering dat de maatregel voor bepaalde gebieden heeft bijgedragen aan een verbetering van de inkomens van de aldaar gevestigde boeren (zie antwoord vorige vraag) houdt in dat er een indirecte bijdrage aan het in stand houden van de desbetreffende plattelandsgemeenschap is geleverd.

In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan het in stand houden of bevorderen van duurzame landbouwsystemen?

Door de beperkingen voor de bedrijfsvoering in de probleemgebieden hebben boeren minder gelegenheid om de bedrijfsvoering te intensiveren. Of de bedrijfsvoering van een extensief bedrijf duurzamer is dan de bedrijfsvoering van een intensief bedrijf valt niet eenduidig te zeggen. Dit hangt af van de hanteren definitie van duurzaamheid (valt dierenwelzijn daar bijvoorbeeld onder) en de invulling van de bedrijfsvoering. Bij het toekennen van de vergoeding worden geen eisen gesteld over de aanwending van de vergoeding. Hierdoor blijft onduidelijk of de vergoeding wordt ingezet voor verduurzaming van de bedrijfsvoering.

In welke mate hebben compenserende vergoedingen bijgedragen aan het in stand houden van het platteland en verbeteren milieu?

Zoals eerder aangegeven dragen de vergoedingen bij aan de continuïteit van de bedrijfsvoering. In Nederland is maatregel 212 gekoppeld aan agrarisch natuurbeheer (beheersvergoedingen die vallen onder maatregel 214). Deze koppeling is een sterke indicatie dat de probleemgebiedenvergoedingen ook bijdragen aan natuur- en milieuwaarden op het platteland.

2.2.5 Aanbevelingen en conclusie

In tabel 2.2 is terug te zien dat de uitvoer van de maatregel voor op schema ligt voor wat betreft output en resultaat. Van de regeling wordt goed gebruik gemaakt, wat een indicatie is dat de streefwaarde voor de gehele POP2-periode waarschijnlijk wordt gehaald. Een aandachtspunt bij deze inschatting is het wegvallen van de cofinanciering door Rijk/Provincies voor de veenweidegebieden. Hierdoor vallen in de komende periode contracten/hectares weg. Om de streefwaarde te halen, zal dit in de overige probleemgebieden moeten worden opgevangen. Een andere oplossing zou zijn om continuïteit te bieden aan aanvragers in de veenweidegebieden en de cofinanciering te regelen.

Tabel 2.2 Overzicht voortgang maatregel 212

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal hectaren	78%
Aantal contracten	146%
Resultaat	
Gelijk aan output: aantal hectaren	78%
Financieel	35,3%

2.3 Voortgang maatregel 214: Agromilieubetalingen

2.3.1 Output

In Nederland is de uitvoer van maatregel 214 gekoppeld aan het nationale Subsidieprogramma voor Natuur en Landschap (PSAN). Binnen dit subsidieprogramma is het mogelijk om beheerscontracten voor agrarisch natuurbeheer af te sluiten. Maatregel 214 draagt bij aan de financiering van deze beheermaatregelen. In tabel 2.3 staat de output van het PSAN in de periode 2007-2009 en de EU-bijdrage aan deze output.

Tabel 2.3 Output van maatregel 214

Aard van de verbintenis	Totale gesteunde oppervlakte (ha)		Aantal contracten		Overheidsuitgaven (x 1.000 EUR)	
	Landbouw-bedrijven	TOTAAL	Landbouw-bedrijven	TOTAAL	ELFPO	TOTAAL
					Bestaande contracten	Bestaande contracten
Realisering, onderhoud van ecologische elementen	368		368		532	
Landschapsonderhoud en instandhouding van landbouwarealen met een hoge natuurwaarde	1.947		1.947		1141	
Graslandbeheer	3.502		3.502		828	
Beheer van andere landbouwarealen met een hoge natuurwaarde	143		143		22	
Acties voor de instandhouding van habitats	32.214		32.214		2.303	
Totaal	38.174		38.174		4.826	

Voor de gehele POP2 periode is een streefwaarde van 96.800 ha aan totale gesteunde oppervlakte vastgesteld (onderverdeeld onder 25.350 contracten). Voor de midterm evaluatie wordt uitgegaan van een benodigde realisatie van 30 tot 50% in de periode 2007-2009. De streefwaarde voor maatregel komt voor de periode 2007-2009 uit op een bandbreedte van ongeveer 29.000 ha – 48.000 ha. De realisatie van ruim 38.000 ha valt binnen deze bandbreedte. Hiermee wordt duidelijk dat de uitvoer van maatregel 214 op schema ligt. Bij continuering van de huidige uitvoer wordt de streefwaarde POP2 waarschijnlijk gehaald.

2.3.2 Resultaat

De toekenning van de vergoeding onder POP2 is bij de provincies is komen te liggen. Hierdoor is het in principe mogelijk om bij de beoordeling/ toekenning meer gebruik te maken van gebiedskennis - wat een tot een doelgerichte toekenning van de subsidiegelden zou moeten leiden (de juiste maatregelpakketten op de juiste locaties). Dit is van belang voor maatregelpakketten die een ruimtelijke samenhang behoeven (bijvoorbeeld weidevogelpakketten), maar ook voor pakketten die afhankelijk zijn van geschikte ecologische uitgangskondities (botanische pakketten). Uit de interviews komen verschillende geluiden over hoe dit in de praktijk uitpakt. De agrarische natuurverenigingen spreken uit dat zij de gebiedskennis (en de provinciale doelstellingen) terugzien in de beoordeling van de aanvragen. De Vereniging Natuurmonumenten zet haar vraagtekens bij een toegenomen efficiëntie in de toekenning/ beoordeling van de aanvragen nu ze in plaats van een met twaalf beoordelende instanties te maken hebben. Deze verschillende

signalen kunnen verklaard worden door verschillen in uitwerking door de provincies. Sommige provincies lijken de inhoudelijk invulling voortvarender op te pakken.

De resultaten van maatregel 214 dienen beoordeeld te worden op de bijdrage aan: 1) behoud en verbetering van de biodiversiteit, 2) verbetering van de waterkwaliteit, 3) tegengaan van klimaatverandering; 4) verbetering bodemkwaliteit; 5) behoud van landschap en landschapskenmerken. Deze beoordeling is terug te zien in paragraaf 2.3.4 bij de beantwoording van EU vragen.

2.3.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 214 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 413,8 miljoen euro. Dit is inclusief de nationale en EU overheidsbijdrage en de nationale top-ups.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is 151,9 miljoen euro gedeclareerd, iets meer dan 36% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 214 op 31 december 2009 op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten tot eind 2009 komt hetzelfde beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor 67,2% gecommitteerd (afgezet tegen het budget inclusief top-ups). Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel wat de besteding van het budget voor op schema.

Als de comittingering in een zelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode het budget zijn uitgeput.

Tabel 2.4 Financiële voortgang maatregel 214

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
218,8 mln euro	413,8 mln euro	151,9 mln euro 36,7%**	277,9 mln euro >100% van kolom 1* 67,2% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups ** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

2.3.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het in stand houden of bevorderen van duurzame landbouwsystemen?

De maatregel heeft niet tot doelstelling om bij te dragen aan het instandhouden of bevorderen van duurzame landbouwsystemen. Deze vraag wordt daarom niet gemonitord voor deze maatregel.

In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van habitats en biodiversiteit?

De agromilieumaatregelen van maatregel 214 zijn in Nederland gekoppeld aan de uitvoer van het Subsidieprogramma Natuur en Landschap (PSAN). Dit subsidieprogramma kent een onderverdeling in verschillende beheerspakketten. Het grootste deel van deze beheerspakketten draagt bij aan het in stand houden van habitats en biodiversiteit. In de periode 2007-2009 is 36.659 ha gerealiseerd aan beheerspakketten die bijdragen aan behoud van habitats en biodiversiteit. De streefwaarde voor de periode 2007-2009 ligt tussen de 24.000 ha en 38.000 hectare. De instandhouding van habitats en biodiversiteit ligt op schema, en de doelstelling van 96.000 voor de gehele POP2 periode lijkt haalbaar.

In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van waterkwaliteit?

Er zijn in het PSAN geen pakketten opgenomen met het hoofddoel verbeteren van de waterkwaliteit. Er zijn pakketten die wel bijdragen aan verbetering van de waterkwaliteit door verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en bemesting. Dit zijn beheerspakketten voor akkerranden, weideranden en landschapselementen. In de periode 2007-2009 is voor 2.492 ha aan dergelijke beheerspakketten gerealiseerd. Voor POP2 is geen streefwaarde voor verbetering van waterkwaliteit geformuleerd. Hierdoor valt niet aan te geven of de doelstelling van verbetering van de waterkwaliteit gehaald wordt. Door het ontbreken van een streefwaarde is er geen noodzaak tot sturen op pakketten die bijdragen aan de waterkwaliteit. De realisatie van 2.492 ha dient daarom geïnterpreteerd te worden als een uitkomst zonder sturing. Het maakt ruim 6% uit van het totaal areaal aan agromilieu-maatregelen.

In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het in stand houden of verbeteren van de bodemkwaliteit?

Er zijn in het PSAN geen pakketten opgenomen met het hoofddoel verbeteren van de bodemkwaliteit. Er zijn wel pakketten die wel bijdragen aan verbetering van de bodemkwaliteit, bijvoorbeeld door verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en bemesting. Het verbeteren van de bodemkwaliteit dient hierbij niet zozeer geïnterpreteerd in termen van geschiktheid voor landbouwproductie, als wel in termen van bijdrage aan een natuurlijke, gezonde bodem (met een rijk bodemleven). De beheerspakketten voor hooilanden, kruidenrijke graslanden, weideranden, akkerranden, natuurbraak en landschapselementen dragen bij aan de bodemkwaliteit. In de periode 2007-2009 is voor 5.356 ha aan dergelijke beheerspakketten gerealiseerd. Voor POP2 is geen streefwaarde voor verbetering van bodemkwaliteit geformuleerd. Hierdoor valt niet aan te geven of de doelstelling van verbetering van de bodemkwaliteit gehaald wordt. Door het ontbreken van een streefwaarde is er geen noodzaak tot sturen op pakketten die

bijdragen aan de bodemkwaliteit. De realisatie van 5.356 ha aan beheerpakketten dient daarom geïnterpreteerd te worden als een uitkomst zonder sturing.

In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het beperken klimaatverandering?

Er zijn geen beheerpakketten opgenomen met als doel het bijdragen aan beperking van de klimaatverandering. Het zou kunnen dat een deel van de biomassa uit landschapsbeheer gebruikt wordt als duurzame energiebron (kachelhout). De omvang van deze bijdrage valt niet aan te geven, maar zal naar verwachting verwaarloosbaar klein zijn.

In welke mate hebben agromilieu-maatregelen bijgedragen aan het verbeteren landschappen en landschapskenmerken?

In het PSAN zijn beheerpakketten opgenomen die expliciet bijdragen aan verbetering en behoud van landschappen en landschapskenmerken. Dit zijn beheerspakketten voor beheer van houtwallen, bomenrijen, singels, knotbomen, heggen, boomgaarden, holle wegen, poelen en rietzomen. In de periode 2007-2009 is voor 2.154 ha gerealiseerd aan landschapspakketten. Dat is meer dan de streefwaarde die voor deze periode (tussen de 1.100-1.800 ha) is geformuleerd. Bij continuering van de huidige uitvoer zal de doelstelling behoud van landschap en landschapskenmerken voor de gehele POP2 periode gehaald worden.

2.3.5 Aanbevelingen en conclusie

De uitvoer van de agromilieu-maatregelen ligt op schema. Dit komt tot uiting in de beoordeling van output, resultaat en financiën (zie tabel).

Tabel 2.4 Overzicht voortgang maatregel 214

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal hectaren	39%
Aantal contracten	41%
Resultaat	
Verbeteren biodiversiteit	38%
Verbeteren bodemkwaliteit	Onbekend
Verbeteren waterkwaliteit	Onbekend
Bijdrage aan landschap	48%
Financieel	67,2%

De sturing die plaatsvindt op aanwending van de verschillende beheerpakketten is via de indicatoren biodiversiteit en landschap. Beide indicatoren laten een positief beeld zien. De doelstellingen voor het POP2 programma worden in het eerste deel van de POP2 periode gehaald. Of daarmee ook effectief biodiversiteit en landschap wordt behouden/versterkt hangt af van:

- de uitwerking van de beheerspakketten;
- de toekenning van de beheerspakketten op de juiste locaties.

Evaluatie van deze aspecten valt buiten de scope van de midterm evaluatie. Er zijn indicaties dat de decentralisatie van de uitvoer van het subsidieprogramma bijdraagt aan een effectieve aanwending van de subsidiegelden. De provincies hebben meer

gebiedskennis en zijn in principe in staat om die kennis te gebruiken bij de beoordeling van aanvragen (al laat de praktijk niet altijd een eenduidig positief beeld zien).

2.4 Voortgang maatregel 216: Steun voor niet-productieve investeringen

2.4.1 Output

De administratie van maatregel 216 wordt voor een deel gedaan door Dienst Regelingen (de niet-productieve investeringen die zijn gerelateerd aan natuur en landschap) en voor een deel door Dienst Landelijk Gebied (de niet-productieve investeringen gerelateerd aan waterbeheerplannen/ verdrogingbestrijding).

De streefwaarde voor investeringen gerelateerd aan natuur en landschap is 360 landbouwers. In de periode 2007-2009 zijn 299 aanvragen goedgekeurd. Daarmee wordt de streefwaarde van 360 contracten voor de gehele periode al bijna gehaald in de eerste 3 jaar van het programma.

Voor aanvragen die zijn gerelateerd aan waterbeheerplannen/ verdrogingbestrijding zijn binnen POP2 geen doelstellingen in oppervlakten geformuleerd, aangezien dit afhankelijk is van beheerplannen. Hiervoor zijn in de periode 2007-2009 drie aanvragen gedaan met een totale EU bijdrage van EUR 436.049.

2.4.2 Resultaat

Er zijn geen resultaatindicatoren benoemd en derhalve ook geen streefwaarden geformuleerd. Maatregel 216 zou beoordeeld moeten worden op de bijdrage die het levert aan de uitvoer van beheerplannen voor verdrogingbestrijding. Er is echter maar een beperkt aantal projecten op dit thema voor steun aangemeld: eind 2009 was er 1 project betreffende waterkwaliteit in uitvoering. Gezien de omvang van de toegekende subsidie en dus van de gesteunde projecten zal de bijdrage aan verdrogingbestrijding beperkt zijn.

2.4.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 216 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 199,1 miljoen euro. Dit is inclusief de EU bijdrage, de Nationale bijdrage en de top-ups.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als "op schema" beoordeeld. In deze periode is 4,1 miljoen euro gedeclareerd, iets meer dan 2% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 216 op 31 december 2009 daarmee ver achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 komt een vergelijkbaar beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn

dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is slechts voor 2,9% gecommiteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget ver achter op schema. Als de comittingering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode het budget (inclusief Health Check- en modulatiegelden) niet zijn uitgeput.

Tabel 2.6 Financiële voortgang maatregel 216

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
17,9 mln euro	199,1 mln euro	4,1 mln euro 2,1%**	5,9 mln euro 32,6% van kolom 1* 2,9% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

2.4.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verwezenlijken van de doelstellingen op agro-milieugebied?

Van het onderdeel van maatregel 216 waarbij niet-productieve investeringen worden ondersteund die bijdragen aan ontwikkeling van natuur en landschap wordt veel gebruik gemaakt. Het aantal aanvragen ligt boven de geformuleerde streefwaarde. De bijdrage aan projecten met als doel verdrogingbestrijding is beperkt in de eerste periode van POP2. Doordat er beperkte mogelijkheden zijn om te beoordelen op output en resultaat is de benutting van beschikbaar budget een belangrijke indicator. Het gedeclareerde en gecommiteerde bedrag voor maatregel is beperkt.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het vergroten van de recreatieve waarde voor het publiek van Natura2000-zones en/ of andere gebieden met een hoge natuurwaarden?

In Nederland is de subsidie voor (agrarisch) natuurbeheer gekoppeld aan openstelling voor recreanten, als de te realiseren natuurwaarden dat toestaan. De niet-productieve investeringen die zijn gedaan onder maatregel 216 zullen voor het grootste deel ten goede komen aan de recreatieve waarde. In de periode 2007-2009 zijn de investeringen echter beperkt.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het in stand houden van het platteland en verbetering van het milieu?

Maatregel 216 is niet bedoeld voor het in stand houden van het platteland. Het gedeclareerde bedrag is aangewend om niet-productieve investeringen te ondersteunen en draagt niet bij aan inkomen of bedrijfsvoering van boeren op het platteland. De bijdrage aan milieu is besproken bij de betreffende EU vraag (zie hierboven).

2.4.5 Aanbevelingen en conclusie

In de onderstaande tabel staat een overzicht van de voortgang van maatregel 216 in de periode 2007-2009. Het valt op dat er voldoende aanvragen zijn voor niet-productieve investeringen die bijdragen aan de ontwikkeling van natuur en landschap. Het benodigde budget voor deze investeringen is echter beperkt. Het grootste deel van het beschikbare budget van maatregel 216 zou moeten worden benut voor verdrogingbestrijding. Daar is echter slechts één project gerealiseerd. Voor het tweede deel van POP2 is in een eerder stadium geadviseerd om in te zetten op grotere projecten, waardoor het voor waterschapen interessanter wordt om van POP2 gebruik te maken. Dit advies is verwerkt, zoals blijkt uit de projecten die in de pijplijn zitten. Het aanvragen voor grotere projecten vereist vaak meer tijd voor afstemming en beoordeling. Voor een tijdige afronding binnen de POP2 periode zouden grotere verdrogingbestrijding projecten op relatief korte termijn geïnitieerd moeten worden.

Tabel 2.5 Overzicht van de voortgang van maatregel 216

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal contracten	83%
Aantal projecten verdrogingbestrijding	1 waterkwaliteit project (nog niet afgerond eind 2009)
Resultaat	
Bijdrage aan waterbeheerplannen	Onbekend
Financieel	2,9%

2.5 Voortgang maatregel 221: Eerste bebossing van landbouwgrond

2.5.1 Output

In de periode 2007-2009 zijn er twee goedgekeurde aanvragen geweest voor de aanplant van in totaal 5 hectare gemengd bos. De EU bijdrage voor deze eerste bebossing is EUR 13.000. De contracten voor eerste bebossing van landbouwgrond zijn in principe verbintenissen voor meerdere jaren. Uit de eerdere programmaperioden stammen dan ook doorlopende verbintenissen voor in totaal 2.361 ha bos, verdeeld over 261 aanvragen (186 begunstigden). Bij deze eerdere verbintenissen gaat het om 269 hectare naaldbos, 1.833 ha loofbos en 259 ha gemengde aanplant. De EU bijdrage voor deze doorlopende verbintenissen is EUR 2.196.000.

In de periode 2007-2009 zijn te weinig contracten afgesloten om de streefwaarde van 2.500 ha nieuw bos te halen. Inclusief de verbintenissen uit eerdere programmaperioden is in totaal 2.366 ha gerealiseerd. Met het huidige tempo van aanvragen gaat de toch al bescheiden doelstelling van 139 ha extra aan te leggen nieuw bos niet gehaald worden (realisatie van 3,5%).

2.5.2 Resultaat

Het resultaat van maatregel 221 wordt uitgedrukt in areaal dat onder succesvol landbeheer is gebracht. Dit is in feite dezelfde indicator als gepresenteerd onder output. De 2.366 ha nieuw bos die als resultaat onder maatregel 221 worden opgevoerd zijn

voornamelijk in een eerdere periode gerealiseerd. Het POP2 programma draagt bij aan de continuering van deze eerste bebossing van landbouwgrond.

2.5.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 221 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 19,0 miljoen euro. Dit omvat de EU bijdrage en de Nationale bijdrage. Inclusief de provinciale top-ups komt het budget uit op 20,4 miljoen euro.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Voor maatregel 221 zouden de declaraties dicht bij de bovengrens moeten liggen, omdat het voor het grootste deel (ongeveer 94%) om doorlopende contracten gaat vanuit POP1. In de periode 2007-2009 is 4,5 miljoen euro gedeclareerd, iets minder dan een kwart van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 221 op 31 december 2009 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 dan komt een ander beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor 63,3% gecommitteerd. De uitvoering van de maatregel ligt voor op schema voor wat betreft de besteding van het budget.

Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode geen budget overblijven.

Tabel 2.6 Financiële voortgang maatregel 221

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
19,0 mln euro	20,4 mln euro	4,5 mln euro 22,1%**	12,9 mln euro 68,0% van kolom 1* 63,3% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

2.5.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het creëren van aanzienlijke bosgebieden in overeenstemming met de bescherming van het milieu?

In principe draagt bos bij aan de vastlegging van koolstof (in biomassa). Hierdoor daalt de concentratie CO₂ in de lucht en wordt het broeikaseffect beperkt. In de periode 2007/2009 is er echter maar een beperkte oppervlakte bos bijgekomen, waardoor ook de bijdrage aan bescherming van het milieu beperkt is. De bijdrage van POP2 aan

bescherming van het milieu ligt meer in de continuering van eerder gerealiseerde eerste bebossing.

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het creëren van gebieden die duurzaam beheerd worden en die een bijdrage leveren aan de ecologische functies van bossen en aan het voorkomen van natuurlijke catastrofes en bosbranden?

In principe draagt de maatregel van eerste bebossing op landbouwgrond bij aan de behoud en ontwikkeling van ecologische waarden. De maatregel kan alleen worden toegepast in ecologisch/ landschappelijk aantrekkelijke gebieden (namelijk in EHS gebieden, Natura 2000 gebieden of Nationale landschappen) en bij voorkeur met variatie aan inheemse soorten. In de periode 2007/2009 is er echter maar een beperkte oppervlakte bos bijgekomen, waardoor ook de bijdrage aan ecologische functies van bossen beperkt is.

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het in stand houden van het platteland en verbetering van het milieu?

De maatregel heeft niet tot doelstelling om bij te dragen aan het instandhouden van het platteland. Deze vraag wordt daarom niet gemonitord voor deze maatregel. De bijdrage aan verbetering van het milieu is bij de betreffende EU vraag toegelicht.

2.5.5 Aanbevelingen en conclusie

In de periode 2007-2009 zijn te weinig contracten afgesloten om de streefwaarde van 2.500 ha nieuw bos te halen. Inclusief de verbintenissen uit eerdere programmaperioden is in totaal 2.366 ha gerealiseerd. Met het huidige tempo van aanvragen gaat de toch al bescheiden doelstelling van 139 ha extra aan te leggen nieuw bos niet gehaald worden (realisatie van 3,5%).

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 dan komt een ander beeld naar voren. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor 63,3% gecommitteerd (incl. top-up). De uitvoering van de maatregel ligt daarmee voor op schema voor wat betreft de besteding van het budget.

3 As 3: De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie

3.1 Doelstellingen as 3

De doelstellingen van as 3 van het POP 2007-2013 zijn:

- Het economische draagvlak te verbreden, ondernemerschap te stimuleren, het aanbod van werkgelegenheid te vergroten en te verbreden en de multifunctionaliteit van het landelijk gebied te bevorderen; en
- Toegankelijkheid en multifunctionaliteit van het landelijk gebied vergroten en de cohesie tussen platteland en stad versterken.

3.2 Voortgang maatregel 311 Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten

3.2.1 Output

Om de voortgang van maatregel 311 te kunnen beoordelen, wordt gekeken naar het aantal begunstigden. Voor de gehele periode worden 509 begunstigden nagestreefd. Hieruit volgt een doelstelling tussen de 153 en de 255 begunstigden in de periode 2007-2009 om op schema te liggen. Met in totaal 144 aanvragen door 98 begunstigden blijft de uitvoering van de maatregel achter bij de doelstellingen voor deze periode.

Het merendeel van de niet-agrarische activiteiten (83 aanvragen) is toeristisch van aard. Drie aanvragen hadden betrekking op ambachtelijke activiteiten en één aanvraag was op het gebied van de productie van hernieuwbare energie. De overige activiteiten (57 aanvragen) waren anders van aard. In deze categorie valt bijvoorbeeld de kinderopvang.

Uit de interviews bleek dat de doelgroep (leden van landbouwhuishoudens) de weg naar de subsidie onder deze maatregel niet altijd even goed weet te vinden. Hiermee zou het achterblijven van het aantal aanvragen voor deze maatregel bij de streefwaarde verklaard kunnen worden.

Met het tempo van het aantal afgeronde aanvragen zoals zich dat in de periode tot eind 2009 zich heeft voorgedaan, zal de streefwaarde voor de gehele periode niet behaald worden. Het is daarom zaak om de doelgroep beter te informeren en te mobiliseren om aanvragen te doen onder deze maatregel. Alleen wanneer er meer aanvragen gedaan worden onder deze maatregel is het mogelijk de streefwaarde voor de gehele periode te realiseren.

3.2.2 Resultaat

Maatregel 311 wordt geacht bij te dragen aan:

- het bruto aantal behouden banen (FTE) in vastgestelde en gecommitteerde projecten;
- stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde ondernemingen.

In kader van de monitoring van de voortgang van het POP worden geen gegevens over de resultaatindicatoren voor de uitvoering van maatregel 311 verzameld. Het resultaat van de maatregel wordt in deze midterm evaluatie daarom vastgesteld aan de hand van de uitgevoerde enquête. De respons van de enquête op maatregel 311 bedroeg 14 geldige ingevulde enquêtes. Op basis hiervan kan een beeld geschetst worden van de resultaten van deze maatregel.

De maatregel heeft volgens de respondenten maar in beperkte mate geleid tot extra werkgelegenheid. Het aantal geschapen banen als gevolg van de uitvoering van maatregel 311 kent voor de gehele periode van POP2 op een streefwaarde van 509 banen. In de periode 2007-2009 komt dit neer op een streefwaarde die ligt tussen de 152 en de 204 personen. Op basis van de door de respondenten aangegeven mandagen die als gevolg van de projecten zijn ontstaan, kan de conclusie worden getrokken dat de uitvoering van de maatregel op schema ligt. Aangezien deze conclusie op slechts 14 enquêtes is gebaseerd, is voorzichtigheid geboden.

De uitvoering van maatregel 311 heeft in de ogen van de 71% van de respondenten (begunstigden) geleid tot toegevoegde waarde in het toerisme. De toename van de niet-agrarische toegevoegde waarde die nagestreefd wordt in de periode 2007-2009 ligt tussen 5,4 en 9 miljoen euro. Uit de enquêtes is niet af te leiden in welke mate deze streefwaarde behaald is.

3.2.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 311 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 28,4 miljoen euro. Voor deze maatregel zijn in de periode 2007-2009 geen extra gelden beschikbaar gekomen vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB). Het budget inclusief de top-ups bedraagt 31,2 miljoen euro.

Tabel 3.1 Financiële voortgang maatregel 311

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
28,4 mln euro	31,2 mln euro	4,5 mln euro 14,3%**	8,5 mln euro 29,8% van kolom 1* 27,1% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups ** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

In de periode tot en met 31 december 2009 is voor deze maatregel 4,5 miljoen euro gedeclareerd, bijna 15% van het beschikbare budget (inclusief top-ups). Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 311 op 31 december 2009 daarmee achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 komt eenzelfde beeld naar voren. Gecommitteerde projecten zijn projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend, maar nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het op 13 december 2009 beschikbare budget voor de maatregel is voor 27,1% gecommitteerd. Daarmee liep de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget, ook als de committeringen worden meegenomen, eind 2009 achter op schema. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode is de verwachting dat aan het eind van de programmaperiode het budget niet is uitgeput.

3.2.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan de diversificatie van de activiteiten van landbouwhuishoudens in de richting van meer niet-agrarische activiteiten?

De uitvoering van maatregel 311 heeft in de ogen van de 71% van de respondenten (begunstigden) in de uitgevoerde enquête geleid tot toegevoegde waarde in het toerisme. Ook is als gevolg van de subsidie toegevoegde waarde gecreëerd in ambachtelijke activiteiten (21%) en detailhandel (7%). Uit de enquête blijkt dat de extra werkgelegenheid in 43% van de gevallen als gevolg van de indirecte effecten buiten de landbouwsector terecht komt. De uitvoering van maatregel 311 heeft de mogelijkheden van landbouwhuishoudens vergroot om de bronnen van inkomen naar niet-agrarische activiteiten uit te breiden, vooral in de richting van het toerisme en de ambachtelijke activiteiten.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan nieuwe mogelijkheden voor landbouwhuishoudens qua werkgelegenheid buiten de landbouwsector?

De extra werkgelegenheid die door de uitvoering van maatregel 311 is bewerkstelligd bevindt zich volgens de in de enquête ondervraagde begunstigden in 43% van de gevallen als gevolg van indirecte effecten buiten de landbouwsector. Uit de enquête kan opgemaakt dat een groot gedeelte van deze nieuwe werkgelegenheid zich in de toerismesector en in de ambachtelijke activiteiten bevindt. De uitvoering van de maatregel heeft gezorgd voor extra werkgelegenheid buiten de landbouwsector, maar de invloed op het totaal van de landbouwhuishoudens moet als beperkt gezien worden.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van de diversificatie en de ontwikkeling van de plattelandseconomie?

De uitvoering van maatregel 311 heeft in de ogen van de 71% van de respondenten van de uitgevoerde enquête (begunstigden) geleid tot toegevoegde waarde in het toerisme. Ook is als gevolg van de subsidie toegevoegde waarde gecreëerd in ambachtelijke activiteiten (21%) en detailhandel (7%). Daarmee heeft de uitvoering van deze maatregel

een bijdrage geleverd aan de diversificatie en de ontwikkeling van de plattelands-economie in de betreffende regio. Over de mate waarin is moeilijk een uitspraak te doen op basis van de beschikbare gegevens. Er moet worden aangetekend dat gezien de beperkte omvang de effecten van de maatregel ook het totale effect op de diversificatie van de totale plattelandseconomie beperkt zal zijn.

In welke mate hebben de ondersteunde investeringen bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland?

De leefkwaliteit in de regio is naar de mening van 85% van de respondenten in de enquête verbeterd. Ook hebben de subsidies een bijdrage geleverd aan verbetering van de sociale contacten in de regio (100% van de respondenten), het voorzieningenniveau (85% van de respondenten) en de kwaliteit van de natuur (64% van de respondenten).

3.2.5 Conclusies en aanbevelingen

De conclusie is dat de uitvoering van maatregel 311 (iets) achterblijft bij wat redelijkerwijs verwacht had kunnen worden (30 tot 50% van de streefwaarde). Dit geldt zowel voor de outputindicatoren afgemeten aan de in deze periode afgeronde projecten als voor de financiële voortgang tot 31 december 2009. De indruk bestaat dat in een aantal gevallen projecten die onder deze maatregel zouden kunnen worden gesteund uiteindelijk via As 4 zijn medegefinancierd. Provincies geven aan dat een aanvraag onder As 4 administratief eenvoudiger en dus sneller kan worden afgehandeld. Daartegenover staat over dat de resultaten gunstig worden beoordeeld. De antwoorden op de EU vragen bevestigen dat beeld.

Tabel 3.2 Overzicht van de voortgang van maatregel 311

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal begunstigden	19,2%
Investeringen (mln euro)	14,9%
Resultaat	
het bruto aantal behouden banen (FTE) in vastgestelde en gecommitteerde projecten; stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde ondernemingen.	(kwalitatieve inschatting) onbekend
Financieel	27,1%

Nagegaan dient te worden hoe na eind 2009 het aantal aanvragen zich heeft ontwikkeld om te kunnen beoordelen of een actiever beleid nodig is om de uitputting van het budget van deze maatregel veilig te stellen.

3.3 Voortgang maatregel 312: Steun voor de oprichting en ontwikkeling van ondernemingen (nieuwe ondernemingen)

3.3.1 Output

Het aantal nieuwe of bestaande begunstigde micro-ondernemingen (niet-landbouw-ondernemingen) die steun ontvangen (inclusief top-up uit eigen nationale en provinciale middelen) heeft als streefwaarde 496 ondernemingen voor de gehele periode. Voor de periode 2007-2009 komt dit neer op een streefwaarde van tussen 149 en 248 gesteunde ondernemingen om de conclusie te kunnen trekken dat de voortgang van de maatregel op schema ligt.

In totaal zijn er in de periode 2007-2009 zeventien aanvragen goedgekeurd (zes voor de oprichting en elf voor de ontwikkeling van micro-ondernemingen) die door slechts zeven gesteunde micro-ondernemingen waren ingediend. Hiermee ligt voor de periode 2007-2009 de uitvoering van de maatregel achter bij de doelstellingen die in het POP gesteld zijn.

In het jaarverslag over de uitvoering van het POP2 over 2009 wordt als reden voor het achterblijven van de uitvoering genoemd dat de maatregel redelijk onbekend is en dat er een gebrek aan communicatie over de maatregel is geweest. Daarnaast speelt ook een zekere “concurrentie” met het EFRO (Europees Fonds voor de Regionale Ontwikkeling) waaronder grotere ontwikkelingen kunnen worden gefinancierd.

Ook uit de interviews bleek dat de doelgroep (micro-ondernemingen op het platteland) de weg naar de subsidie onder deze maatregel niet altijd even goed weet te vinden.

3.3.2 Resultaat

De relevante resultaat indicatoren voor deze maatregel zijn het bruto aantal geschapen banen in vastgestelde en gecommitteerde projecten en de stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde.

In kader van de monitoring van de voortgang van het POP worden geen gegevens over de resultaatindicatoren voor de uitvoering van maatregel 312 verzameld. Ook de uitgevoerde enquête onder begunstigten geeft weinig houvast op dit punt. Hoewel de respons procentueel voor deze kleine populatie (7) redelijk te noemen is, gaat het in absolute zin om slechts twee respondenten, die bovendien uiteenlopende antwoorden hebben gegeven op de in de enquête gestelde vraag naar gecreëerde werkgelegenheid. Een inschatting van het aantal gecreëerde bruto arbeidsplaatsen dat een gevolg is van de uitvoering van de maatregel is dan ook niet mogelijk.

Wel komt uit de interviews naar voren dat er in sommige gevallen met deze maatregel nieuwe werkgelegenheid ontstaan is en/of werkgelegenheid behouden is die anders was verdwenen. De omvang van de nieuw gecreëerde of behouden werkgelegenheid kon niet door de geïnterviewden worden gekwantificeerd.

3.3.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 312 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 24,8 miljoen euro. Inclusief de top-ups bedraagt het budget voor deze maatregel 27,7 miljoen euro. Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar.

In de periode tot eind december 2009 is ruim €156.000 gedeclareerd, minder dan 1% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 312 op 31 december 2009 dus ver achter op schema.

Tabel 3.3 Financiële voortgang maatregel 312

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
24,8 mln euro	27,7 mln euro	156.032 euro 0,6%**	0,8 mln euro 3,1% van kolom 1* 2,8% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 verandert dit beeld slechts beperkt. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is op 31 december 2009 slechts voor 2,8% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget achter op schema.

3.3.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het bevorderen van de diversificatie en het stimuleren van ondernemerschap? Leg bij de analyse van deze vraag de nadruk op de belangrijkste activiteiten?

Uit de resultaten uit de enquête en uit de interviews blijkt dat het ondernemerschap met deze maatregel en hiermee ook de diversificatie van het platteland wordt gestimuleerd. Gezien het beperkt aantal aanvragen en het geringe gedeclareerde bedrag kan aangenomen worden dat de omvang van het effect beperkt is.

In welke mate heeft de steun in plattelandsgebieden voor nieuwe mogelijkheden qua werkgelegenheid gezorgd?

Uit de interviews is gebleken dat er een aantal nieuwe ondernemingen zijn ontstaan door toedoen van de maatregel. Er is door toedoen van deze maatregel nieuwe werkgelegenheid ontstaan en in sommige gevallen is er werkgelegenheid behouden die anders was verdwenen. Een kwantitatieve inschatting van het effect op de werkgelegenheid is echter op basis van de beperkte gegevens niet mogelijk. Ook hier geldt dat gezien het beperkt aantal aanvragen aangenomen kan worden dat de omvang van het effect beperkt is.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de diversificatie en ontwikkeling in plattelandsgebieden?

Op basis van de beperkte antwoorden in de enquêtes en de gehouden interviews kunnen hierover geen uitspraken worden gedaan.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit in plattelandsgebieden?

De respondenten die de enquête hebben ingevuld zijn van mening dat de steun een positieve invloed heeft gehad op het verbeteren van de leefkwaliteit in plattelandsgebieden. In de interviews bleek echter dat veel geïnterviewden niet konden aangeven of de leefkwaliteit door toedoen van deze maatregel was verbeterd. Ook hier geldt dat gezien het beperkt aantal aanvragen aangenomen kan worden dat de omvang van het effect beperkt is.

3.3.5 Conclusies en aanbevelingen

Voor maatregel 312 geldt dat de outputdoelstelling niet behaald wordt met het tempo van afgeronde aanvragen en committeringen zoals zich dat in de periode tot eind 2009 heeft voorgedaan. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal naar verwachting aan het eind van de programmaperiode het budget van maatregel 312 niet zijn uitgeput.

Tabel 3.4 Overzicht van de voortgang van maatregel 312

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal gesteunde micro-ondernemingen	1,4%
Resultaat	
het bruto aantal behouden banen (FTE) in vastgestelde en gecommitteerde projecten;	Onbekend
stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde ondernemingen.	Onbekend
Financieel	2,8%

De aanbeveling moet zijn om de voortzetting van deze maatregel kritisch te bekijken. De geringe belangstelling samen met de geringe effecten gezien de omvang van de individuele subsidiebedragen pleiten daarvoor. Daarnaast speelt de demarcatie een rol tussen POP2 en het EFRO (Europees Fonds voor de Regionale ontwikkelingen) waar grotere investeringen kunnen worden gesteund.

3.4 Voortgang maatregel 313: Bevordering van toeristische activiteiten

3.4.1 Output

Het aantal te steunen activiteiten gericht op de bevordering van toeristische activiteiten kent een streefwaarde van 192 activiteiten over de gehele doorloop periode van het POP2 (incl. de inzet van top-ups uit nationale en provinciale middelen). Voor de periode van 2007-2009 komt dit neer op een doelstelling van tussen de 58 en 96 te steunen activiteiten

om op schema te liggen. In totaal zijn er 95 nieuwe activiteiten gesteund op dit gebied in deze periode. De uitvoering van maatregel 313 wat betreft het aantal gesteunde projecten ligt in de periode tot en met eind december 2009 hiermee zeker op schema.

Meer dan de helft van de aanvragen in het kader van maatregel 313 had betrekking op kleinschalige infrastructuur zoals informatiecentra, bewegwijzering naar toeristische trekpleisters en dergelijke. Iets minder dan een derde had betrekking op de recreatieve infrastructuur (infrastructuur die natuurgebieden toegankelijk maakt, kleinschalige logiesvoorzieningen en dergelijke). De overige aanvragen hadden betrekking op de ontwikkeling en/of marketing van diensten op het gebied van plattelandstoerisme.

Maatregel 313 is volgens het jaarverslag van de uitvoering van het POP2 over 2009 bij vrijwel elke provincie geïmplementeerd en is goed bekend bij gemeenten. Hierdoor zijn er genoeg projectaanvragen binnengekomen en ligt de uitvoering van de maatregel op schema.

3.4.2 Resultaat

De stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde en het aantal bruto geschapen banen -de resultaatindicatoren van maatregel 313- zijn lastig te achterhalen en worden niet bijgehouden in het monitoringsysteem. De respons in de uitgevoerde enquête is voor deze maatregel zeer laag: slechts drie respondenten hebben voor deze maatregel de vragen ingevuld.

In de aanvullende interviews met aanvragers van subsidies onder deze maatregel konden geen kwantitatieve gegevens worden genoemd met betrekking tot een toename van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde en het aantal geschapen arbeidsplaatsen. De conclusie moet zijn dat met de beperkte gegevens geen conclusies over de resultaten van maatregel 313 kunnen worden getrokken.

In kader van de monitoring van de voortgang van het POP wordt wel het extra aantal toeristen geregistreerd. Volgens de streefwaarden voor de periode 2007-2009 zou de toepassing van de maatregel tussen de 57.600 en de 96.000 toeristen op moeten leveren. In totaal zijn er 1.400 extra overnachtingen via onder deze maatregel gesteunde projecten de maatregel gerealiseerd en zijn er 140.000 extra dagbezoekers bijgekomen. Op basis van de beschikbare gegevens kan geconcludeerd worden dat het resultaat van maatregel 313 op het gebied van het aantal toeristen boven de doelstelling ligt die gesteld zijn voor de geëvalueerde periode.

3.4.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 313 gold op 31 december 2009 een budget (incl. top-ups) van 95,7 miljoen euro (inclusief top-ups). Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar.

In de periode tot en met eind december 2009 is 13,1 miljoen euro gedeclareerd, bijna 14% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, liep de financiële uitvoering van maatregel 313 op 31 december 2009 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 komt echter een heel ander beeld naar voren. Het oorspronkelijk beschikbare budget (incl. top-ups) voor de maatregel was per eind december 2009 voor 70,9% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget voor op schema.

Eind 2009 bevonden zich nog 43 projecten in de pijplijn, voor een totaal declarabel bedrag bij de EU van 7,6 miljoen euro. Deze projecten werden in 2010 gecommitteerd. Hiermee bevindt zich nog eens 16,1% van het budget zich in de pijplijn. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal al voor het eind van de programmaperiode het budget zijn uitgeput.

Tabel 3.5 Financiële voortgang maatregel 313

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
94,8 mln euro	95,7 mln euro	13,1 mln euro 13,6%**	67,8 mln euro 71,5% van kolom 1* 70,9% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

3.4.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan een stijging van de toeristische activiteiten? Maak een onderscheid tussen activiteiten die door landbouwbedrijven worden georganiseerd en andere activiteiten?

Uit de beschikbare gegevens blijkt dat het aantal toeristen en dagbezoekers en daarmee de toeristische activiteiten via gesteunde projecten zijn gestegen in een omvang die conform de streefwaarde is. Deze conclusie is bevestigd in de interviews die in het kader van de midterm evaluatie gehouden zijn. In het POP2 zijn (leden van) landbouwhuishoudens uitgezonderd van deze maatregel omdat anders overlap met maatregel 311 ontstaat.

In welke mate heeft de steun in plattelandsgebieden voor nieuwe mogelijkheden qua werkgelegenheid gezorgd?

Door de stijging van het aantal toeristen profiteren bestaande horeca en logiesverstrekkers indirect door deze maatregel, waardoor extra werkgelegenheid mogelijk zou kunnen zijn. Met de beperkte beschikbare gegevens is het niet mogelijk aan te geven wat de omvang van het effect op de werkgelegenheid is.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de diversificatie en ontwikkeling in plattelandsgebieden?

De toename van het aantal toeristen leidt op zich tot diversificatie en ontwikkeling van de gesteunde plattelandsgebieden. Echter een kwantificering is door de beperkte gegevens niet mogelijk.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit in plattelandsgebieden?

De respondenten in de enquête onder begunstigten zijn over het algemeen van mening dat de leefkwaliteit van de plattelandsgebieden is verbeterd door toedoen van maatregel 313. Over de mate waarin, zijn zij echter niet eenduidig. Er kan daarom slechts gezegd worden dat de door toedoen van de maatregel de leefkwaliteit in plattelandsgebieden positief beïnvloed wordt, maar de mate waarin dit gebeurt, is niet af te leiden uit de beschikbare gegevens.

3.4.5 Conclusies en aanbevelingen

Voor maatregel 313 ligt in de uitvoering op schema wat betreft het aantal gesteunde toeristische activiteiten. De daarmee gemoeide investeringen blijven in omvang achter. Dat zou verklaard kunnen worden door het feit dat het hier gaat om voor eind 2009 afgeronde en dus kleinere, kortlopende projecten. De uitputting van het budget ligt, als de committeringen worden meegeteld, boven wat redelijkerwijs kan worden verwacht in de periode tot eind 2009.

Tabel 3.6 Overzicht van de voortgang van maatregel 313

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal toeristische activiteiten	49,1%
Investeringen (mln euro)	6,4%
Resultaat	
het bruto aantal behouden banen (FTE) in vastgestelde en gecommitteerde projecten;	Niet bekend
stijging van de niet-agrarische bruto toegevoegde waarde bij de gesteunde ondernemingen.	Niet bekend
Extra aantal toeristen	73,6%
Financieel	70,9%

3.5 Voortgang maatregel 321: Basisvoorziening voor de economie en plattelandsbevolking

3.5.1 Output

Het aantal ondersteunende acties voor de gehele uitvoeringsperiode kent een streefwaarde van 85 acties voor maatregel 321. Voor de periode 2007-2009 volgt hieruit een streefwaarde van tussen de 26 en de 43 acties om te kunnen concluderen dat de voortgang op schema ligt. In totaal zijn er 21 acties ondersteund in het kader van deze maatregel in de periode tot eind 2009. Tien acties hadden betrekking op de cultuur en sociaal-

maatschappelijke infrastructuur. Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan multifunctionele centra. De overige elf acties vonden plaats in de categorie 'overige'. Met 21 ondersteunde acties loopt de uitvoering van de maatregel iets achter bij de doelstellingen. Er is echter volgens het Jaarverslag in 2009 veel voorbereidend werk verricht, waardoor er veel projecten binnen afzienbare tijd van de grond komen.

Voor maatregel 321 zaten op 31 december 2009 nog 12 projecten in de pijplijn voor in totaal een EU-bijdrage van 1,3 miljoen euro. Om de streefwaarde te behalen zijn er nog 64 ondersteunde acties nodig. Voor de periode 2010-2013 komt dit neer op 16 aanvragen per jaar. Met voortzetting van het huidige aantal van 16 goedgekeurde projecten per halfjaar zal de streefwaarde dus meer dan behaald worden.

3.5.2 Resultaat

Maatregel 321 wordt geacht bij te dragen aan de volgende resultaatsindicatoren die zijn geformuleerd voor As 3:

- stijging van het inwoneraantal van de plattlandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen
- stijging van de internet penetratie op het platteland in vastgestelde en gecommitteerde projecten.

Het inwonersaantal van de plattlandsgebieden dat profiteert van de verbeterde voorzieningen als resultaat van de uitvoering van Maatregel 321 bedraagt volgens de monitoringgegevens 10.500 personen. De streefwaarde om te kunnen concluderen dat de uitvoering op schema ligt voor de periode 2007-2009 ligt tussen 191.250 en 318.750 inwoners. De uitvoering van de maatregel ligt hiermee duidelijk achter op schema afgemeten aan deze resultaat indicator

Als tweede resultaat indicator is geformuleerd de stijging van de internetpenetratie op het platteland. Volgens de monitoringgegevens van het POP bedraagt de toename 229.000 aansluitingen op internet (waarbij niet duidelijk wordt of het gaat om huishoudens of inwoners), terwijl in de periode tot eind 2009 geen ICT projecten zijn gesteund.

Het lijkt ons onwaarschijnlijk dat de uitvoering van deze maatregel op zich een stijging van de internetpenetratie op het platteland zou kunnen veroorzaken. Uit tabel 3.4 van het POP2 document blijkt dat al in 2005 de internetpenetratie in weinig verstedelijkte gebieden niet veel achterbleef bij die in de sterk verstedelijkte gebieden. Met de komst van bijvoorbeeld de Dongel en internet via de kabel of satelliet is in heel Nederland inmiddels internet te verkrijgen, ook op het platteland. Internetpenetratie zal in plattlandsgebieden daarom zeker nog gestegen zijn in de afgelopen jaren, maar de vraag is of deze maatregel daaraan heeft bijgedragen.

3.5.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 321 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 42,5 miljoen euro. Dit is exclusief de gelden die in de jaren 2010 t/m 2013 beschikbaar zullen komen via de Health Check. Voor deze maatregel komen geen extra gelden beschikbaar vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB).

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is 5,1 miljoen euro gedeclareerd, 12% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 321 op 31 december 2009 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 komt een geheel ander beeld naar voren. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel was eind 2009 voor 54,2% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget voor op schema.

Tabel 3.7 Financiële voortgang maatregel 321

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
42,5 mln euro	42,5 mln euro	5,1 mln euro 12,0%**	23,0 mln euro 54,2% van kolom 1* en 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

3.5.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate hebben de geleverde voorzieningen bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland?

Alle respondenten in de enquête onder begunstigden waren het erover eens dat de leefkwaliteit op het platteland verbeterd was door de uitvoering van de acties gesteund onder maatregel 321. Het merendeel van de respondenten vindt dat de verbetering in sterke mate heeft plaatsgevonden (83%); het overige deel (17%) is van mening dat dit in beperkte mate heeft plaatsgevonden.

In welke mate hebben de voorzieningen de aantrekkingskracht van de betreffende gebieden vergroot?

Uit de enquête onder begunstigden bleek eenduidig dat de aanvragers van het project vinden dat de aantrekkingskracht van de gebieden vergroot is. De helft vindt dat dit in beperkte mate heeft plaatsgevonden, terwijl de andere helft van mening is dat de gecreëerde voorzieningen in sterke mate de aantrekkingskracht van de betreffende gebieden hebben vergroot. Echter ook voor de uitvoering van deze maatregel geldt dat door het beperkte aantal respondenten geen algemeen geldende conclusies mogen worden getrokken op basis van deze uitkomst.

In welke mate hebben de voorzieningen bijgedragen aan het omkeren van de trend van sociaaleconomische achteruitgang en ontvolking van het platteland?

De uitkomsten van de enquête en de interviews bieden onvoldoende houvast om deze vraag te kunnen beantwoorden. Aannemelijk is wel dat gezien het beperkte aantal gesteunde acties (21 in twee jaar) en toch al zeer hoge penetratiegraad van internet in Nederland (ook op het platteland) een dergelijk effect, indien het zich al heeft voorgedaan, zeer beperkt zal zijn.

3.5.5 Conclusies en aanbevelingen

Geconcludeerd kan worden dat in de periode 2007-2009 maatregel 321 een goede start heeft gekend en dat met de projecten die in de eerste helft van 2010 zijn goedgekeurd de uitvoering goed op schema ligt voor wat betreft het aantal gesteunde acties. Eind 2009 bevonden zich namelijk nog 12 projecten in de pijplijn voor een totaal declarabel EU-bedrag van bijna 1,3 miljoen euro. Het investeringsvolume van de individuele projecten lijkt wat achter te blijven bij wat op basis van de streefwaarden kon worden verwacht. Bedacht moet worden dat de waarde van de indicator gebaseerd is op afgeronde projecten en dus per definitie kleinere, kortlopende projecten in de periode tot eind 2009. Daarmee wordt de werkelijke investeringsomvang onderschat. De gegevens over de financiële voortgang van de maatregel ondersteunen deze conclusie.

Tabel 3.8 Overzicht van de voortgang van maatregel 321

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal acties	24,2%
Investerings (mln euro)	15,9%
Resultaat	
stijging van het inwoneraantal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen	1,65%
stijging van de internet penetratie op het platteland in vastgestelde en gecommitteerde projecten.	?
Financieel	54,2%

Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode mag worden verwacht dat aan het eind van de programmaperiode het budget zal zijn uitgeput. Gezien het uiterste geringe aantal ICT maatregelen dat tot nu toe een beroep op deze maatregel heeft gedaan en de lage effectiviteit die verwacht mag worden gezien de technologische vooruitgang op dit gebied in de laatste jaren, verdient het openstellen van deze maatregel voor dit type projecten een kritische herbezinning.

3.6 Voortgang maatregel 322: Dorpsvernieuwing en ontwikkeling

3.6.1 Output

In de periode 2007-2009 zijn er in tien dorpen acties ondersteund. De streefwaarde om op schema te liggen is volgens het programma voor de periode 2007-2009 tussen 21 en 28

dorpen waar acties zijn gesteund. De uitvoering van de maatregel ligt hiermee ver achter bij de doelstellingen die geformuleerd zijn voor deze periode. Voor de gehele looptijd van het POP2 is de streefwaarde 71 dorpen.

De maatregel is door vijf provincies geïmplementeerd. Deze provincies hebben volgens het Jaarverslag over 2009 in het algemeen goede ervaringen met deze maatregel, met proactieve en dynamische subsidieaanvragers (gemeenten).

3.6.2 Resultaat

De relevante resultaatindicator voor maatregel 322 is het inwonersaantal dat profiteert van de verbeterde voorzieningen. Het inwonersaantal dat profiteert van verbeterde voorzieningen is volgens de monitoringsgegevens over de periode 2007-2009 21.000. De streefwaarde waarbij geconcludeerd kan worden dat de maatregel op schema ligt, is voor de periode 2007-2009 tussen 106.500 en 177.500 inwoners. De uitvoering van de maatregel blijft voor wat betreft de beoogde resultaten betreft sterk achter bij de doelstellingen die zijn gesteld.

3.6.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 322 is het oorspronkelijke budget vastgesteld op 35,6 miljoen euro. Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is 3 miljoen euro gedeclareerd, bijna 9% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 322 op 31 december 2009 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 komt een heel ander beeld naar voren. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel was eind 2009 voor 45,1% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget op schema.

Eind 2009 bevonden zich nog 5 projecten in de pijplijn, voor een totaal declarabel bedrag bij de EU van 0,8 miljoen euro. Deze projecten zouden in 2010 worden gecommitteerd. Hiermee bevindt zich nog 4,3% van het budget in de pijplijn. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programma-periode het budget zijn uitgeput.

Tabel 3.9 Financiële voortgang maatregel 322

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top-ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top-ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12-2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
35,6 mln euro	35,6 mln euro	3,0 mln euro 8,6 %**	16,0 mln euro 45,1% van kolom 1* en 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

3.6.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit op het platteland?

Het respondenten van maatregel 322 in de enquête en de geïnterviewde personen op dit gebied zijn het erover eens dat de fysieke ingrepen, die in het kader van deze maatregel zijn gesteund, een positieve invloed hebben gehad op de leefkwaliteit in hun gebied. De mate waarin kunnen ze niet aangeven.

In welke mate heeft de maatregel de aantrekkingskracht van de betreffende gebieden vergroot?

Uit de enquête onder begunstigden komt naar voren dat het effect op de aantrekkingskracht te zijn (68% van de respondenten geeft dat aan). Uit de interviews blijkt ook dat het niet zozeer het vergroten van de aantrekkingskracht het effect is, maar meer het behouden van de huidige aantrekkingskracht.

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het omkeren van de trend van sociaaleconomische achteruitgang en ontvolking van het platteland?

Verbetering van het leefklimaat en vergroting van de aantrekkingskracht van het gebied dragen volgens de geïnterviewde personen bij aan het tegengaan van sociaal-economische achteruitgang en ontvolking van het platteland. De mate waarin maatregel 322 hieraan bijdraagt kon door respondenten niet worden aangegeven. Wel werd in de interviews aangetekend dat de uitvoering van maatregel 322 maar één van de middelen is die wordt ingezet om de trend van sociaaleconomische achteruitgang en ontvolking tegen te gaan. Voor een aantal plattelandsgebieden in Nederland geldt dat het beschikbare pakket aan maatregelen (nog) niet voldoende is gebleken om de trends te keren.

3.6.5 Aanbevelingen en conclusie

Om de streefwaarde in 2013 te behalen van 71 dorpen waar projecten onder deze maatregel zijn gesteund, zijn nog acties in 61 dorpen nodig. Dit houdt in dat er per jaar in 15 á 16 dorpen acties moeten worden ondernomen. Met het huidige tempo van de aanvragen zou de totale streefwaarde voor deze maatregel gehaald kunnen worden.

Tabel 3.10 Overzicht van de voortgang van maatregel 322

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal dorpen	14,3%
Investeringen (mln euro)	7,4%
Resultaat	
het inwonersaantal dat profiteert van de verbeterde voorzieningen.	5,9%
Financieel	45,1%

Uit de beantwoording van de EU vragen blijkt dat volgens de begunstigden maatregel 322 heeft bijgedragen aan de leefbaarheid en de aantrekkingskracht van de gesteunde gebieden en op deze manier bijdraagt aan het tegengaan van sociaaleconomische achteruitgang en ontvolking. Met de kanttekening dat deze maatregel slechts een van de maatregelen is die wordt ingezet om deze doelen te bereiken.

3.7 Voortgang maatregel 323: Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed

3.7.1 Output

De maatregel is door circa de helft van de provincies geïmplementeerd. Het aantal ondersteunde acties voor investeringen voor het behoud en de opwaardering van het landelijk erfgoed (incl. de top-up uit nationale en provinciale middelen) moet in de gehele POP2 periode op 234 (streefwaarde) uitkomen. Hieruit volgt voor de periode 2007-2009 dat er tussen de 70 en de 162 acties gesteund moeten zijn om te kunnen concluderen dat de uitvoering op schema ligt. In totaal zijn er 128 acties ondersteund (113 op het gebied van cultuur erfgoed en 15 op het gebied van natuurlijk erfgoed), waarmee de uitvoering van maatregel 323 op schema ligt.

3.7.2 Resultaat

De relevante resultaatindicator voor maatregel 323 is het inwonersaantal dat profiteert van de verbeterde voorzieningen. Het inwonersaantal van de plattelandsgebieden die profiteren van de verbeterde voorzieningen zou voor de gehele periode moeten liggen tussen de 34.050 en 56.750 personen. Op dit moment profiteren er 64.000 personen van de instandhouding en opwaardering van het landelijke erfgoed. Hiermee ligt de uitvoering van deze maatregel voor wat betreft de resultaten voor op schema.

3.7.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 323 gold op 31 december 2009 een budget (incl. top-ups) van 59,2 miljoen euro. Voor deze maatregel zijn geen extra gelden vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) in de periode tot eind 2009 beschikbaar gekomen.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is 9,0 miljoen euro gedeclareerd, iets meer dan 15% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 323 op 31 december 2009 achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommiteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 komt een heel ander beeld naar voren. Het beschikbare budget inclusief de top-ups voor de maatregel is voor 76,7% gecommiteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget voor op schema. Als de commitering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode het budget zijn uitgeput.

Tabel 3.11 Financiële voortgang maatregel 323

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top-ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top-ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12-2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
56,8 mln euro	59,2 mln euro	9,0 mln euro 15,2%**	45,4 mln euro 79,9% van kolom 1* 76,7% van kolom 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

3.7.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het in stand houden van de aantrekkingskracht van plattelandsgebieden?

Op basis van het beperkte absolute aantal respondenten in de enquête onder begunstigden kan maar in beperkte mate conclusies getrokken worden over de resultaten van deze regeling. De respondenten (n=5) die antwoord hebben gegeven op deze vraag zijn het er over eens dat er een positieve invloed is van deze maatregel op het in stand houden van de aantrekkingskracht van plattelandsgebieden.

In welke mate heeft de maatregel niet alleen bijgedragen aan een duurzame ontwikkeling van Natura 2000 gebieden en andere gebieden met een hoge natuurwaarde, maar ook aan een beter milieubewustzijn van de plattelandsbevolking?

Allereerst moet worden opgemerkt dat er in de periode tot 2009 geen projecten zijn afgerond in Natura2000 gebieden onder maatregel 323. Daarnaast kan op basis van de enquête en de interviews geen uitspraken gedaan worden over of en in welke mate maatregel 323 bijdraagt aan een beter milieubewustzijn van de plattelandsbevolking.

In welke mate heeft de maatregel bijgedragen aan het verbeteren van de leefkwaliteit in plattelandsgebieden?

Uit de enquête blijkt in ieder geval dat de uitvoering van maatregel 323 in de ogen van de respondenten heeft geleid tot een verbetering van de leefkwaliteit in de betreffende regio.

Helaas konden deze gegevens niet gevalideerd worden met de interviews, aangezien de geïnterviewde personen hierover geen oordeel konden geven over de mate waarin de maatregel heeft bijgedragen aan de leefkwaliteit.

3.7.5 Aanbevelingen en conclusie

Voor wat betreft de gesteunde acties in de periode tot eind 2009 ligt maatregel 323 op schema. Het totale investeringsvolume gemoeid met de gesteunde acties blijft echter achter. Dat zou kunnen betekenen dat er kleinere projecten zijn gesteund dan waarnaar gestreefd werd. Daar tegenover staat dat langlopende, grotere projecten pas later in de indicatoren tot uitdrukking komen. Ook op de resultaatindicator geeft de voortgang van maatregel 323 in de periode tot eind 2009 een gunstig beeld. Het beschikbare budget voor de maatregel was eind 2009 voor 76,7% gecommiteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget voor op schema. Uit de beantwoording van de EU vragen blijkt dat volgens de begunstigden maatregel 323 heeft bijgedragen aan de leefbaarheid en de aantrekkingskracht van de gesteunde gebieden en op deze manier bijdraagt aan het tegengaan van de sociaaleconomische achteruitgang en ontvolking. Met de kanttekening dat deze maatregel slechts een van de maatregelen is die wordt ingezet om deze doelen te bereiken. De uitputting van het budget is in de periode tot eind 2009 zo snel gegaan dat verwacht mag worden dat in dit tempo het totale budget al ver voor het einde van de programmaperiode zal zijn belegd.

Tabel 3.12 Overzicht van de voortgang van maatregel 323

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal acties	54,9 %
Investerings (mln euro)	7,0 %
Resultaat	
het inwonersaantal dat profiteert van de verbeterde voorzieningen.	47,9 %
Financieel	76,7 %

3.8 Voortgang maatregel 341: Een maatregel betreffende verwerving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie

3.8.1 Output

Maatregel 341 is in de periode 2007-2009 door vijf provincies geïmplementeerd, maar binnen deze maatregel waren eind 2009 nog geen acties afgerond. Wel zijn er acht aanvragen ingediend in de periode tot eind 2009. Als redenen voor het achterblijven van aanvragen wordt in het jaarverslag over de uitvoering van het POP2 in 2009 gegeven dat er sprake is van een 'overlap' met maatregel 431, dat de maatregel te weinig bekend is en dat er onvoldoende is gecommuniceerd rond deze maatregel. De kanttekening past dat deze maatregel juist is bedoeld voor leden van partnerschappen die niet als Leader groepen worden aangemerkt. De doelgroep waar maatregel 431 zich op richt.

3.8.2 Resultaat

De relevante resultaatindicator voor maatregel 341 is het aantal deelnemers met succes. Er zijn echter nog geen resultaten, aangezien de maatregel nog geen afgeronde projecten heeft gekend.

3.8.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 341 is het budget vastgesteld op 7,2 miljoen euro. Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar. Opmerkelijk is dat ondanks dat er nog geen projecten zijn afgerond toch een (klein) bedrag is gedeclareerd. Dit komt doordat er wel een aantal projecten zijn opgestart.

Tabel 3.13 Financiële voortgang maatregel 341

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top-ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top-ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12-2009 (in euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31- 12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
7,2 mln euro	7,2 mln euro	29.406 euro 0,4%	0,5 mln 6,3% van kolom 1* en 2**
* Overheidsbudget (EU en Nationaal) excl. Top-ups			
** Overheidsbudget (EU en Nationaal) incl. Top-ups			

3.8.4 Evaluatievragen Europese Commissie

De vragen van de Europese Commissie kunnen niet worden beantwoord, omdat er tot nu toe nog geen projecten zijn afgerond met betrekking tot maatregel 341.

3.8.5 Conclusies en aanbevelingen

Het feit dat er tot nu toe geen gebruik is gemaakt van maatregel 341 leidt tot de veronderstelling dat voor deze maatregel geen doelgroep bestaat. Naast gebieden waar Plaatselijke Groepen die onder As 4 worden gesteund actief zijn, blijkt er geen/weinig behoefte aan het ontwikkelen van plaatselijke ontwikkelingsstrategieën te bestaan.

Tabel 3.14 Overzicht van de voortgang van maatregel 341

Output	% streefwaarde 2007-2013
Aantal acties	0,0%
Aantal PPPs	0,0%
Aantal deelnemers	0,0%
Resultaat	
Aantal deelnemers met succes	0,0%
Financieel	6,3%

4 As 4: Uitvoering van de Leader-aanpak

4.1 Doelstelling as 4

De doelstelling van As 4 van het POP2 is geformuleerd als:

- De Leader-aanpak draagt bij aan de inhoudelijke doelstelling van de assen 1,2 en vooral as 3 en dient tevens bij te dragen aan de horizontale doelstellingen “verbeteren bestuurlijk draagvlak/bestuurlijke vernieuwing” en “het mobiliseren van het endo-geen ontwikkelingspotentieel in het gebied”.

4.2 Voortgang maatregel 41: De uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsstrategieën.

4.2.1 Output

De outputindicatoren voor maatregel 41 zijn het aantal (nieuwe) plaatselijke groepen, de totale oppervlakte van de Leadergebieden (km²), de totale omvang van de bevolking in Leadergebieden en het aantal projecten dat volgens de Leaderaanpak tot stand is gekomen, onderverdeeld naar projecten die aansluiten bij de doelstellingen van As 1, 2 en 3.

De streefwaarde voor het aantal (nieuwe) plaatselijke groepen over de gehele programmaperiode van het POP2 is vastgesteld op 35. Het aantal plaatselijke groepen waar ontwikkelingsstrategieën worden uitgevoerd bedroeg eind 2009 31 groepen. Hiervan waren 26 groepen al gestart onder POP1 en zij hebben een doorstart gemaakt onder POP2. Onder POP2 zijn vijf nieuwe plaatselijke groepen opgestart.

De streefwaarde voor de totale oppervlakte van de Leadergebieden zou 17.250 km² moeten bedragen aan het einde van de programmaperiode van het POP2. Aan het eind van 2009 was de oppervlakte van de Leader-gebieden 19.900 km², bestaande uit 2.538 km² voor de 5 nieuwe plaatselijke groepen en 17.542 km² voor de 26 bestaande plaatselijke groepen. Wanneer alleen naar de oppervlakte van de nieuwe Plaatselijke Groepen wordt gekeken, dan ligt de oppervlakte die behaald zou moeten worden achter op schema. Wanneer naar de oppervlakte van de bestaande en nieuwe PG's gezamenlijk wordt gekeken, dan ligt de oppervlakte voor op schema. Qua totale oppervlakte van de Leadergebieden ligt de uitvoering van de maatregel dus voor danwel achter op schema afhankelijk hoe gemeten wordt.

De totale omvang van de bevolking in de Leader-gebieden zou in de gehele periode 1,8 miljoen inwoners moeten zijn. In de periode tot eind 2009 zijn er in totaal 3.495.142 inwoners die hebben geprofiteerd van de plaatselijke groepen, bestaande uit 508.297 inwoners voor de nieuwe plaatselijke groepen en 2.986.845 inwoners voor de bestaande plaatselijke groepen.

Wanneer alleen naar de inwoners van de nieuwe PGs wordt gekeken dan ligt het aantal inwoners van de werkgebieden van de PGs achter op schema. Wanneer naar het aantal inwoners van de bestaande en nieuwe PG's tezamen wordt gekeken, dan ligt deze indicator voor op schema. De uitvoering van de maatregel ligt dus voor danwel achter op schema afhankelijk hoe gemeten wordt.

Naast de bovenstaande indicatoren die vanuit de Europese Commissie zijn vastgesteld, zijn er ook op nationaal niveau nog outputindicatoren vastgesteld. Voor maatregel 41 is dit het aantal gerealiseerde projecten dat experimenteel van karakter is, "bottom-up" tot stand is gekomen of een multisectoraal karakter heeft. De streefwaarde die hiervoor is vastgesteld is 900 aan het einde van de programmaperiode. Voor de periode 2007-2009 komt dit neer op een bandbreedte tussen de 270 en de 450. In totaal zijn er in de periode tot 2009 308 projecten ondersteund. Het aantal ondersteunde projecten loopt hiermee op schema met de streefwaarden.

Verder zijn voor maatregel 41 als outputindicatoren opgenomen het aantal gesteunde projecten dat volgens de Leaderaanpak tot stand is gekomen en bijdraagt aan het realiseren van respectievelijk de doelen van As 1, 2 en 3. Beoogd was dat in 2007-2013 150 projecten zouden aansluiten bij de doelen van As 1, 60 projecten aansluiten bij die van As 2 en 690 projecten aansluiten bij de doelen van As 3. In 2007-2009 zijn er 12 projecten door PG's geïmplementeerd die aansluiten bij As 1, 3 die aansluiten bij As 2 en 293 projecten die aansluiten bij As 3. De realisatie hiervan ligt dus voor As 1 en 2 achter bij de streefwaarden en bij As 3 op schema.

Tabel 4.1 Overzicht van het aantal beoogde en gerealiseerde via PGs gesteunde projecten onder POP2 dat bijdraagt aan het realiseren van de doelen van respectievelijk As 1, 2 en 3

Aansluiting bij:	Doelstelling voor de programma periode POP2 (2007-2013)	Gedeclareerde projecten t/m 31-12-2009	Daadwerkelijk aantal door PG gecommitteerde en gedeclareerde projecten (2007-2009)	Percentage gecommitteerd en gedeclareerd van doelstelling (2007-2013)
As 1	150	0 projecten	12 projecten, gericht op maatregel: 111: 1 project 123: 2 projecten 124: 2 projecten 133: 2 projecten as 1 algemeen: 5 projecten	8,0%
As 2	60	0 projecten	3 projecten, alle drie voor as 2 algemeen	5,0%

Aansluiting bij:	Doelstelling voor de programma periode POP2 (2007-2013)	Gedeclareerde projecten t/m 31-12-2009	Daadwerkelijk aantal door PG gecommiteerde en gedeclareerde projecten (2007-2009)	Percentage gecommiteerd en gedeclareerd van doelstelling (2007-2013)
As 3	690	37 projecten gericht op maatregel: 311: 0 projecten 312: 3 projecten 313: 10 projecten 321: 13 projecten 322: 2 projecten 323: 2 projecten As 3 algemeen: 7 projecten	293 projecten gericht op maatregel: 311: 21 projecten, 312: 21 projecten, 313: 89 projecten, 321: 78 projecten, 322: 8 projecten 323: 21 projecten As 3 algemeen: 55 projecten	42,5%
Totaal	900	37	308	34,2%

Voor het aantal eindbegunstigden zijn geen streefwaarden geformuleerd. Het is dan ook niet mogelijk om aan te geven in hoeverre deze streefwaarden gehaald zijn. De projecten die aansluiten bij As 1 en 2 zijn allen gericht op particuliere rechtspersonen. 85% van de door de PG's gefinancierde projecten is voor particuliere rechtspersonen, 2% is voor natuurlijke personen en 11% voor de overheidssector.

Concluderend, de output van maatregel 41 lag ten aanzien van het totaal van de via plaatselijke groepen gefinancierde projecten op schema. Dat geldt met name voor de projecten die als doelstelling hebben de diversificatie en leefbaarheid te bevorderen (As 3). Het aantal projecten dat doelen van As 1 en As 2 ondersteunt blijft sterk achter bij de geformuleerde streefwaarden. Ondanks de doelstelling van verbreding van de Leader aanpak via de mainstreaming van Leader in het POP2, blijkt dat de PG's zich toch nog voornamelijk op As 3 gerelateerde doelen richten.

Voor de interpretatie van de indicatoren oppervlakte en aantal inwoners is het onduidelijk in hoeverre dit voor zowel de bestaande als de nieuwe plaatselijke groepen gemeten moet worden. Wanneer naar de beoogde oppervlakte en inwoners wordt gekeken voor de bestaande en nieuwe plaatselijke groepen gezamenlijk, dan zou deze maatregel voor op schema liggen. Wanneer alleen naar de nieuwe plaatselijke groepen wordt gekeken, dan ligt voortgang van de maatregel op dit punt achter op schema.

4.2.2 Resultaat

De maatregel wordt geacht bij te dragen aan het creëren van banen en het volgen van opleidingen ter verweving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie. De resultaat-indicatoren worden echter niet bijgehouden in het monitorsysteem, zodat er tot op heden nog geen resultaten gemeld kunnen worden. Verder is als resultaatindicator opgenomen het aantal bereikte groepen met als streefwaarde 35. Als hieronder de plaatselijke groepen

worden verstaan, dan geldt dat in de realisatie het gaat om dezelfde aantallen als die voor de output indicator bereikt zijn: 5 nieuwe en 26 bestaande plaatselijke groepen.

4.2.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 41 is het budget vastgesteld op 67,6 miljoen euro. Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is 9,9 miljoen euro gedeclareerd, 14,7% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 41 op 31 december 2009 daarmee achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 verandert dit beeld. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor 58,2% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget voor op schema.

Het merendeel van de gedeclareerde en gecommitteerde projecten heeft betrekking op projecten onder maatregel 413. Deze maatregel is bijna geheel gecommitteerd (99,6%). De maatregelen 411 en 412 lopen juist achter voor wat betreft de committeringen. Van deze maatregelen is respectievelijk 5,8 procent en 1,7 procent van het beschikbare bedrag gecommitteerd (zie tabel 4.5).

Tabel 4.2 Financiële voortgang maatregel 41

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top-ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31- 12-2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommitteerd t/m 31-12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
67,6 mln euro	67,6 mln euro	9,9 mln euro 14,7%	39,3 mln euro 58,2%

4.2.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de Leader-aanpak bijgedragen aan het verbeteren van het bestuur in plattelandsgebieden?

In de interviews komt een gevarieerd beeld naar voren waarbij enerzijds respondenten het belang van de Leader-aanpak en de Plaatselijke Groepen (PG) onderschrijven. Anderzijds wordt aangegeven dat de PG's de gebiedsmakelaars te weinig benutten en het succes staat of valt met de coördinator van een PG die wel of niet wil samenwerken met de gebiedsmakelaar. Wel wordt de structuur met de PG's als ingewikkeld ervaren. In hoeverre de

Leader-aanpak heeft bijgedragen aan het verbeteren van het bestuur is moeilijk te beoordelen op basis van de interviews en enquête.

In welke mate heeft de Leader-aanpak bijgedragen aan het mobiliseren van het endogene ontwikkelingspotentieel van plattelandsgebieden?

De uitgezette enquête is helaas niet ingevuld door begunstigden die steun hebben gekregen onder deze maatregel. Het is daarom niet mogelijk op basis van de enquête een antwoord te geven op deze vraag. Alhoewel Leader (As 4) langzamer startte doordat de PG's eerst moesten worden geformaliseerd, zit naar de mening van de geïnterviewden de pijnlijn vol met projectideeën. Op basis hiervan zou de conclusie kunnen worden getrokken dat de Leader-aanpak bijgedragen heeft aan het mobiliseren van het endogene ontwikkelingspotentieel. Wel wordt in de interviews aangegeven dat er minder innovatie mogelijk is in het gemainstreamde Leader als gevolg van het feit dat er nu cofinanciering van lagere overheden nodig is.

In welke mate heeft de Leader-aanpak bijgedragen aan het introduceren van een multisectorale aanpak en aan het bevorderen van de samenwerking bij het uitvoeren van programma's voor plattelandsontwikkeling?

De uitgezette enquête is helaas niet ingevuld door begunstigden die steun hebben gekregen onder deze maatregel. Het is daarom niet mogelijk op basis van de enquête een antwoord te geven op deze vraag. Ook uit de interviews is hier geen afdoende antwoord op gekomen.

In welke mate heeft de Leader-aanpak bijgedragen aan het realiseren van de prioriteiten in de assen 1,2 en 3?

Op basis van de output indicatoren kan worden geconcludeerd dat dit ver achter ligt bij de beoogde streefwaarde. Er zijn in 2007-2009 onder As 4 143 projecten gefinancierd die bijdragen aan de prioriteiten van As 1, 2 en 3. Zie hiervoor ook de tabel in paragraaf 4.2.1. Echter, dit aantal ligt ver achter bij de beoogde 270-450 projecten voor 2007-2009. Dit geldt voor de bijdrage vanuit de Leader-aanpak aan het realiseren van de prioriteiten van alle overige assen maar vooral voor As 1 en 2.

4.2.5 Aanbevelingen en conclusie

De plaatselijke groepen zijn succesvol opgestart en beslaan meer dan het beoogde gebied en aantal inwoners. Doordat de plaatselijke groepen eerst moesten worden opgezet voordat de projecten konden worden gestart, zijn er nog niet veel projecten uitgevoerd. Het wordt aanbevolen om meer activiteiten te ondernemen om ervoor te zorgen dat er voldoende projecten in de pijnlijn komen.

Tabel 4.3 Voortgang maatregel 41

Output		% streefwaarde 2007-2013
41	Plaatselijke groepen gerealiseerd	89 %
41	Oppervlakte Leader gebieden	> 100%
41	inwoners Leadergebieden	> 100%
411	Leader projecten aansluitend bij as 1	8,0%

412	Leader projecten aansluitend bij as 2	5,0%
413	Leader projecten aansluitend bij as 3	42,5%
Resultaat Financieel		Onbekend
41		58,2%
411		5,8 %
412		1,7 %
413		99,6 %

4.3 Voortgang maatregel 421

4.3.1 Output

De streefwaarde die vastgesteld is voor de programmaperiode van het POP2 onder deze maatregel is 35 gerealiseerde samenwerkingsverbanden en 35 plaatselijke groepen die in deze samenwerkingsprojecten deelnemen. Dit komt neer op een bandbreedte van tussen de 11 en de 18 gerealiseerde samenwerkingsprojecten en deelnemende plaatselijke groepen voor de periode 2007-2009. In totaal zijn er in deze periode slechts 2 samenwerkingsprojecten gefinancierd met in totaal 6 samenwerkende plaatselijke groepen. De uitvoering van deze maatregel blijft sterk achter bij de streefwaarde zoals geformuleerd in de maatregelfiches.

De nationale indicator hierbij is een onderverdeling naar sectoren. De streefwaarden voor de hele programmaperiode komen neer op een bandbreedte voor de inter-territoriale samenwerkingsverbanden van tussen de 7 en de 12 voor de periode 2007-2009. Voor transnationale samenwerkingsverbanden ligt deze bandbreedte op tussen de 3 en de 6 samenwerkingsverbanden. In de periode 2007-2009 is één interterritoriale samenwerking ondersteund, en is er één transnationale samenwerking ondersteund. Dit blijft ver achter bij de doelstelling zoals geformuleerd in de maatregelfiches. Het aantal gerealiseerde samenwerkingsverbanden onderverdeeld naar projecten die aansluiten bij de verschillende assen zijn weergegeven in onderstaande tabel:

Tabel 4.4 Overzicht van de beoogde en gerealiseerde samenwerkingsverbanden onder POP2

Aansluiting bij:	Doelstelling voor de programma periode POP2	Streefwaarde (2007-2009)	Daadwerkelijk gerealiseerde samenwerkingsprojecten (2007-2009)
As 1	5	1,5 – 2,5	0
As 2	3	1 – 1,5	0
As 3	27	8 - 14	2
Totaal	35	10,5 - 18	2

Uit bovenstaande tabel blijkt dat er onder maatregel 421 geen projecten zijn gefinancierd en uitgevoerd die aansluiting hadden bij As 1 of As 2. Er zijn onder deze maatregel slechts 2 projecten uitgevoerd die aansluiting vonden bij As 3. Hiermee ligt de uitvoering

van de maatregel op dit gebied in alle gevallen achter bij de doelstellingen die geformuleerd waren. Het is ook sterk de vraag of de doelstellingen behaald worden, aangezien twee samenwerkingsverbanden sterk minder is dan het aantal samenwerkingsverbanden wat nagestreefd werd voor deze periode. Om de streefwaarden in de laatste 4 jaar van het POP2 te realiseren is een gerichte ondersteuning voor deze maatregel noodzakelijk.

In het Jaarverslag over 2009 wordt als verklaring aangedragen voor het geringe aantal aanvragen dat het in de praktijk lastig blijkt om tot concrete samenwerkingsprojecten te komen, met name met een transnationaal karakter.

4.3.2 Resultaat

De maatregel wordt geacht bij te dragen aan het creëren van banen en het volgen van opleidingen ter verweving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie. De resultaatindicatoren worden echter niet bijgehouden in het monitorsysteem, zodat er tot op heden nog geen duidelijke resultaten zichtbaar zijn. Aangezien er echter nauwelijks projecten zijn onder deze maatregel, wordt verwacht dat het resultaat van deze maatregel achterblijft.

4.3.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 421 is het budget vastgesteld op 19,6 miljoen euro. Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als "op schema" beoordeeld. In deze periode is echter ruim 137.000 euro gedeclareerd, ofwel 0,7% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 421 dus achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 verandert dit beeld slechts in beperkte mate. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor slechts 3,0% gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget achter op schema.

Eind 2009 bevonden zich nog 2 projecten in de pijplijn, voor een totaal declarabel bedrag bij de EU van 61.088 euro. Deze projecten werden in 2010 gecommitteerd. Hiermee bevindt zich nog 0,6% van het budget in de pijplijn. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode het budget niet zijn uitgeput.

Tabel 4.5 Financiële voortgang maatregel 421

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top-ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top-ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31-12- 2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31-12-2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
19,6 mln euro	19,6 mln euro	137.241 euro 0,7%	586.981 euro 3,0%

4.3.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het bevorderen van de samenwerking en de uitwisseling van beste praktijken?

Het bevorderen van samenwerking en uitwisseling van beste praktijken gebeurt voornamelijk via het Nationaal Netwerk Platteland. Deze hebben echter geen contact met bijvoorbeeld lokale gebiedsmakelaars. In een interview werd opgemerkt dat de invulling van de samenwerking teveel op Leader-groepen alleen wordt ingezet in plaats van POP2 breed. Uit de enquête en interviews is verder geen concreet antwoord gekomen. Wel is het aantal hits op de website van het nationaal netwerk toegenomen, net als het aantal abonnees op het tijdschrift. Daarnaast raken provincies meer betrokken bij het Nationaal Netwerk Platteland. Verder ervaren de Plaatselijke Groepen in sommige provincies de eis van cofinanciering als een last, omdat het niet eenvoudig is om lokale of regionale overheden te interesseren voor een klein project.

In welke mate hebben de samenwerkingsprojecten en/of de uitwisseling van beste praktijken gebaseerd op de Leader-aanpak bijgedragen aan het bereiken van doelstellingen van een of meer van de drie andere assen?

Uit de uitgevoerde enquête bleek dat 80% van de begunstigden de toevoeging van Leader nuttig vond, terwijl 14% vond dat Leader niets toevoegde. Hieruit blijkt dat de Leader-aanpak voor de begunstigden die de enquête hebben ingevuld (in totaal 9 begunstigden) in grote mate heeft bijgedragen aan het bereiken van doeltellingen van een of meer van de drie andere assen.

4.3.5 Aanbevelingen en conclusie

Voor het aantal samenwerkingsprojecten is te zien dat er weliswaar slechts een klein aantal samenwerkingsprojecten is maar dat er wel meerdere plaatselijke groepen in een dergelijk project samenwerken. Ook voor maatregel 421 is het van belang om ervoor te zorgen dat er meer projecten in de pijplijn komen.

Tabel 4.6 Overzicht voortgang maatregel 421

Output	% streefwaarde 2007-2013
inter-territoriale samenwerkingsprojecten	0%
transnationale samenwerkingsprojecten	16,7%
sw projecten aansluitend bij as 1	0%
sw projecten aansluitend bij as 2	0%
sw projecten aansluitend bij as 3	7,4%
deelnemende plaatselijke groepen bij sw projecten	17,1%

Resultaat	Onbekend
Financieel	3,0%

4.4 Voortgang maatregel 431

4.4.1 Output

Het totaal aantal gesteunde acties voor de gehele programmaperiode van het POP2 heeft als doelstelling 900 ondersteunde acties, uitgesplitst naar 15 studies over het desbetreffende gebied; 30 activiteiten om informatie over het gebied en het de lokale ontwikkelingsplan te verschaffen; 450 training van de stafleden die betrokken zijn bij voorbereiding en implementatie van een lokaal ontwikkelingsplan; 30 promotie-activiteiten; 15 andere en 360 nog niet toe te kennen aan een van de specifieke thema's van de onderverdeling.

Voor de periode 2007-2009 komt dit neer op een totaal van tussen de 270 en de 450 acties om op schema te liggen van uitvoering. In totaal zijn er in de periode 2007-2009 15 acties ondersteund, waarvan 5 studies. De uitvoering van de maatregel loopt hiermee sterk achter bij de geformuleerde doelstellingen.

Het aantal projecten is onderverdeeld naar 6 indicatoren die hieronder toegelicht worden. De eerste indicator die bij moet dragen aan het totaal aantal gesteunde acties is aantal studies over het desbetreffende gebied met als totale doelstelling voor het POP2: 15 gesteunde acties. Voor de periode tot aan eind 2009 komt dit neer op een bandbreedte van tussen de 4,5 en de 7,5 gesteunde acties. In totaal werden er in de periode 2007-2009 vijf studies over het betrokken gebied gefinancierd. Hiermee ligt de uitvoering van de maatregel op dit gebied op schema.

De tweede indicator die bij moet dragen aan het totaal aantal gesteunde acties is om informatie over het gebied en het lokale ontwikkelingsplan te verschaffen. Voor de gehele doorlooperperiode van het POP2 is de doelstelling hiervoor 30 activiteiten om informatie te verschaffen. Voor de periode 2007-2009 komt dit neer op een streefwaarde tussen de 9 en de 15 acties. In totaal werden er in de periode 2007-2009 geen acties ondersteund om informatie over het gebied en het lokale ontwikkelingsplan te verschaffen. Hiermee loopt de uitvoering van deze maatregel op dit gebied achter bij de gestelde doelstellingen.

Derde indicator: het aantal projecten onderverdeeld naar training van de stafleden die betrokken zijn bij de voorbereiding en implementatie van een lokaal ontwikkelingsplan heeft voor de gehele doorlooperperiode van het POP2 een doelstelling van 450 projecten. Dit komt neer op een bandbreedte van tussen de 135 en de 225 ondersteunde acties in de periode 2007-2009. In totaal zijn er in de periode 2007-2009 geen activiteiten op dit gebied ondersteund. Hiermee loopt de uitvoering van deze maatregel op dit gebied achter bij de gestelde doelstellingen.

Vierde indicator: het aantal projecten onderverdeeld naar promotieactiviteiten zou voor de gehele doorlooperperiode van het POP2 volgens de doelstelling 30 moeten bedragen. Voor de periode 2007-2009 komt dit neer op een streefwaarde tussen de 9 en de 15

projecten. In totaal werden er in de periode 2007-2009 geen acties ondersteund om informatie over het gebied en het lokale ontwikkelingsplan te verschaffen. Hiermee loopt de uitvoering van deze maatregel op dit gebied achter bij de gestelde doelstellingen.

Vijfde indicator: het aantal projecten onderverdeeld naar andere acties heeft als totale doelstelling voor het POP2: 15 gesteunde acties. Voor de periode 2007-2009 komt dit neer op een bandbreedte van tussen de 4 en de 8 acties. In totaal werden er in de periode 2007-2009 10 projecten over andere acties gefinancierd. Hiermee ligt de uitvoering van de maatregel op dit gebied boven de gestelde doelstellingen voor deze periode.

Concluderend kan gesteld worden dat de uitvoering van maatregel 431 in het algemeen achter ligt bij de doelstellingen zoals zij zijn geformuleerd in de maatregelfiches. Voor studies over het betrokken gebied ligt de uitvoering van de maatregel op schema. Voor de categorie “andere studies” ligt de uitvoering van de maatregel zelfs boven de doelstelling voor deze periode. Hierbij moet wel aangetekend worden dat aan 360 van de 900 projecten die volgens de doelstellingen zouden moeten worden uitgevoerd, geen specifiek thema is toegekend.

4.4.2 Resultaat

De maatregel wordt geacht bij te dragen aan het creëren van banen en het volgen van opleidingen ter verweving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie. De resultaat-indicatoren worden echter niet bijgehouden in het monitorsysteem, zodat er tot op heden nog geen duidelijke resultaten zichtbaar zijn.

4.4.3 Financiële voortgang

Voor maatregel 431 is het budget vastgesteld op 9,5 miljoen euro. Voor deze maatregel komen geen extra gelden vanuit de Health Check of vanuit modulatie (overheveling van gelden van de eerste naar de tweede pijler van het GLB) beschikbaar.

De streefwaarde voor wat betreft de declaratie van het beschikbare budget tot 31-12-2009 betreft 30 tot 50 procent van de totale programmaperiode. Indien 30 tot 50 procent van het beschikbare budget in deze periode is gedeclareerd, wordt de financiële voortgang als “op schema” beoordeeld. In deze periode is echter 1,3 mln euro gedeclareerd, bijna 14% van het beschikbare budget. Als wordt gekeken naar de gedeclareerde bedragen, loopt de financiële uitvoering van maatregel 431 dus achter op schema.

Als er gekeken wordt naar de gecommitteerde projecten in de periode tot 31 december 2009 verandert dit beeld sterk. Het gecommitteerde budget omvat het budget van projecten waarvoor voor 31-12-2009 al goedkeuring was verleend. Dit zijn dus projecten die op dat moment al in voorbereiding of uitvoering waren, maar waarvoor op 31-12-2009 nog *geen* einddeclaratie was afgegeven. Het oorspronkelijk beschikbare budget voor de maatregel is voor meer dan honderd procent gecommitteerd. Daarmee loopt de uitvoering van de maatregel voor wat betreft de besteding van het budget voor op schema.

Eind 2009 bevond zich nog 1 project in de pijplijn, voor een totaal declarabel bedrag bij de EU van 179.000 euro. Dit project werd in 2010 gecommiteerd. Hiermee bevindt zich nog 3,8% van het budget in de pijplijn. Als de committering in eenzelfde tempo doorgaat als in de afgelopen periode zal aan het eind van de programmaperiode het budget geheel zijn uitgeput.

Tabel 4.7 Financiële voortgang maatregel 431

Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) excl. top- ups (in mln. euro's)	Budget 2007-2013 Overheidsbijdrage (EU en nationaal) incl. top- ups (in mln. euro's)	Gedeclareerd t/m 31- 12-2009 (in mln euro's)	Gedeclareerd en gecommiteerd t/m 31-12- 2009 in % budget (zowel excl. als incl. top-ups)
9,5 mln euro	9,5 mln euro	1,3 mln euro 13,6%	9,6 mln euro 100,9%

4.4.4 Evaluatievragen Europese Commissie

In welke mate heeft de steun de mogelijkheden van de plaatselijke groepen en andere partners vergroot voor het uitvoeren van de plaatselijke ontwikkelingsstrategieën?
Hierop is in de enquête en interviews geen afdoende antwoord gekregen.

In welke mate heeft de steun bijgedragen aan het vergroten van de mogelijkheden om LEADER uit te voeren?

De steun heeft hieraan bijgedragen maar ligt momenteel achter bij de beoogde uitvoering. Tot en met 31 december 2009 is slechts 12% van de beoogde financiën voor 2007-2009 uitgegeven (11,3 miljoen euro van 96,7 miljoen euro).

4.4.5 Aanbevelingen en conclusie

Voor maatregel 431 ligt het aantal projecten ver achter bij beoogde doelstelling. Alleen het aantal studies ligt op schema. Echter, budgettair ligt maatregel 431 voor op schema. Dit betekent dat de projecten beduidend groter zijn dan voorzien. Het wordt dan ook aanbevolen om te kijken of met het kleine aantal projecten wel de doelstellingen worden behaald en wanneer dat zo is, de indicator aan te passen.

Tabel 4.8 Overzicht voortgang maatregel 431

Output	% streefwaarde 2007-2013
studies over het gebied	33,3%
activiteiten om info te verschaffen	0%
stafleden getraind	0%
promotie activiteiten	0%
andere + nog niet toegekende	2,7%
Resultaat	Onbekend
Financieel	100,9%